

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

Паляниця Марина Володимирівна

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ТА ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТВАРИННИЦТВА
СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ А. О. Корнус,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та регіона-
льної географії

« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ М. В. Паляниця

« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	6
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат географії сільського господарства	6
1.2. Чинники розвитку сільського господарства.....	9
1.3. Структура сільського господарства	14
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ	18
2.1. Характеристика основних галузей тваринництва.....	18
2.2. Виробництво основних видів продукції тваринництва	25
2.3. Географічні аспекти розвитку тваринництва в Україні та його експортний потенціал	31
РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНА І ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ТВАРИННИЦТВА В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	37
3.1. Галузева структура тваринництва Сумської області.....	37
3.2. Територіальна структура тваринництва Сумської області	48
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	60
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Україна є державою, де сільське господарство займає значну частку в економіці країни і є життєво важливою галуззю. Природні умови сприяли розвитку тут сільського господарства та визначили його спеціалізацію на світовому ринку.

Сільське господарство належить до найдавніших видів господарської діяльності людини. На території України сільським господарством почали займатися приблизно 5 тис років тому. Про це свідчать знайдені археологами поблизу села Трипілья залишки культури найдавніших хліборобсько-скотарських племен. Цей не дивно, адже Україна – країна з родючими ґрунтами, рівнинним рельєфом, сприятливим кліматом.

Як з давніх-давен, так і нині сільське господарство відіграє надзвичайно важливу роль, забезпечуючи населення країни продуктами харчування. Тваринництво, як галузь сільського господарства зазнає сьогодні суттєвих змін. Хоча продуктивність основних сільськогосподарських тварин зростає, з'являються нові галузі тваринництва негативні тенденції переважають. Порівняно із 1991 р. поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ), овець і кіз зменшилося майже у 7 разів, а поголів'я свиней – у 3 рази. Фактично тваринництво в Україні – це птахівництво. Продукція птахівництва складає 94% вартості виробленої продукції тваринництва. Натомість інші галузі тваринництва суттєво скорочують виробництво чи навіть зникають; змінюється і їх географія.

Відтак, питання розвитку тваринництва, його галузевої та територіальної структури є дуже **актуальними** на сьогоднішній день, що й зумовило мету і завдання даного дослідження.

Метою даної роботи є визначення стану, географічних особливостей і сучасних тенденцій розвитку тваринництва в Сумській області.

Завдання:

1. уточнити зміст поняття «сільське господарство», дослідити його поняттєво-термінологічний апарат та структуру;

2. визначити роль сільського господарства, зокрема тваринництва в економіці України;

3. дослідити сучасний стан та роль тваринництва в сільському господарстві регіонів України;

4. вивчити територіальну та галузеву структуру тваринництва Сумської області;

5. показати можливості використання матеріалів кваліфікаційної роботи у освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – тваринництво як галузь сільського господарства Сумської області.

Предмет дослідження – сучасні особливості територіальної та галузевої структури тваринництва Сумської області.

Джерельну базу дослідження склали: наукові публікації, довідники з даної теми, статистичні щорічники «Сільське господарство України», статистичні збірники «Тваринництво України», «Тваринництво Сумської області», власні розрахунки і спостереження.

Теоретико-методологічна основа і методи дослідження. Аналізу сучасного стану проблем та перспективи розвитку сільського господарства присвятили свої праці з цього питання наступні дослідники: А.Д. Радченко, О.В. Збродська, О.М. Кравченко, М.Й. Хорунжий, Л.Ю. Мельник, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.Ю. Олейникова, І.Я. Кулиняк, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдован, В.В. Юрчишин та ін. Сільське господарство Сумської області, зокрема тваринництво, розглянуто у працях Г.Г. Леонтєвої, А.О. Корнуса та ін.

Для опрацювання зібраної інформації були використані наступні **методи наукового географічного дослідження:** статистичний, порівняльно-географічний, аналіз різноманітних літературних джерел, картографічний та аналітичний.

Наукова новизна роботи полягає у подальшому розвитку географічного вивчення сучасних особливостей територіальної та галузевої структури тваринництва Сумської області.

Практичне значення роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи мають інтерес для учнів, студентів-географів, вчителів та викладачів географії. Вони можуть бути використані в шкільному курсі географії «Україна і світове господарство» (9 кл.). Також матеріали роботи можуть бути використані у вузівському курсі «Економічна і соціальна географія України», «Географія Сумської області», «Географічне краєзнавство» тощо. Результати дослідження можна використати при розробці стратегії соціально-економічного розвитку Сумської області.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи проходила через виступ на студентській науковій конференції, що проходила у рамках Днів науки на природничо-географічному факультеті. За матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано дві статті у матеріалах Всеукраїнських конференцій «Геодезія, картографія, землеустрій, кадастр: наукові дослідження та практичні вишукування» (м. Умань, 27 квітня 2020 р.) і «Наукові здобутки молодих дослідників у сфері геодезії, картографії, землеустрою, кадастру» (Умань, 25 вересня 2020 року).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Поняттєво-термінологічний апарат географії сільського господарства

Сільське господарство – одна з найважливіших галузей господарського комплексу України, яка відіграє важливу роль у зміцненні економіки нашої країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем.

До визначення даної галузі існує багато поглядів. На думку Івануха Р.А., сільське господарство – це комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, заінтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції землеробства і тваринництва. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукупністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення у продуктах харчування, а промисловості – в сировині [18].

На думку економ-географів Масляка П.О., Олійника Я.Б. сільське господарство – одна з основних галузей матеріального виробництва, спрямована на вирощування сільськогосподарських культур і розведення сільськогосподарських тварин для одержання продукції рослинництва і тваринництва [24].

Ознайомившись із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» ми можемо знайти наступне визначення.

Сільське господарство – системоутворююча галузь економіки, що забезпечує життєдіяльність людини і займається виробництвом сільськогосподарської продукції, як джерела основних продуктів харчування для населення і сировини для переробної промисловості, діє на базі використання біологічних чинників – рослин і тварин, і є основою розвитку сільських територій та упо-

рядкування середовища проживання сільського населення. У сільському господарстві тісно взаємодіють економічні і біологічні закони [16].

Сільське господарство включає в себе дві складові – рослинництво і тваринництво.

Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка спеціалізується на вирощуванні культурних рослин (сільськогосподарських культур) для виробництва рослинницької продукції, а також забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами і є сировиною для цілого ряду різних галузей промисловості.

Тваринництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням сільськогосподарських тварин, з метою забезпечення населення продуктами харчування, легку і харчову промисловість – сировиною, а також надає тяглову силу [24].

Так як сільське господарство – це галузь, що спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції, то що ж слід розуміти під цим терміном. **Сільськогосподарська продукція** – сировина і продукція рослинництва і тваринництва, включаючи бджільництво; в тому числі продукти після первинної їх переробки.

Продукція сільського господарства є ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни(доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва.

Охарактеризувавши сільськогосподарську продукцію необхідно визначити, хто власне займається виробництвом сільськогосподарської продукції. **Сільськогосподарський товаровиробник** – фізична або юридична особа, що займається виробництвом сільськогосподарської продукції, яка у юридичної особи або фермерського господарства, що здійснює свою діяльність без ство-

рення юридичної особи, повинна складати більш ніж 60 відсотків від загального об'єму виробленої ними продукції.

Вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для харчування в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі називається **сільськогосподарським виробництвом**.

Так дійсно, сільське господарство забезпечує населення продовольством і є сировиною для цілого ряду галузей промисловості. Таким чином, є невід'ємною складовою агропромислового комплексу.

Агропромисловий комплекс – сукупність галузей економіки включаючи виробництво, заготівлю, зберігання, транспортування, переробку і реалізацію продукції сільського, рибного господарства і сфери діяльності, що забезпечує їх технікою, технологічним обладнанням, інформаційним та іншими ресурсами, ветеринарну і фіто-санітарну безпеку, наукове забезпечення і підготовку кадрів [16].

Становлення та розвиток агропромислового комплексу (АПК) відображає природно-історичний процес розвитку продуктивних сил, економічних, технологічних та організаційно-технічних відносин у сільському господарстві та взаємозв'язаних з ним галузях і сферах господарської діяльності. Зв'язки сільського господарства з іншими галузями стають складнішими і різнобічними, від їх організації і надійності дедалі більше залежать ефективність виробництва [2]. Отже, виробництво, перероблення і реалізація сільськогосподарської продукції є справою АПК як економічної та організаційної цілісності.

Важливе місце у поняттєво-термінологічному апараті галузі посідають терміни сільська територія та сільське поселення (село).

Сільська територія – сукупність сільських населених пунктів і прилеглих до них сільськогосподарських угідь (земель), історично сформована в законодавчо визначених межах, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (села, сільські поселення, сільські ради) та територіально-функціональну (сільськогосподарське виробництво, переробка продукції, її зберігання і реалізація)

приналежність щодо створення належних умов праці і проживання населення та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Сільське поселення (село) – окремі в межах територіально-адміністративної одиниці осередки постійного проживання населення, яке через природний засіб – землю й створені в процесі розвитку виробництва трудовий, соціальний та екологічний потенціали, веде переважно сільськогосподарську діяльність, забезпечує продовольчу безпеку та примножує добробут суспільства [16].

1.2. Чинники розвитку сільського господарства

Сільське господарство формується на певній території не випадково, а у відповідності до певних чинників, які можна віднести до двох головних: природних і соціально-економічних [18].

Географічні особливості природних умов, є найважливішим чинником, що визначає спеціалізацію агровиробництва. Вплив природних умов, а соціальних та економічних – опосередкований, зумовлений розвитком продуктивних сил, суспільним устроєм та рівнем науково-технічного прогресу. Однак неzapеречним є той факт, що просторова диференціація природних умов і ресурсів сільського господарства зумовлюють продуктивність праці в цій галузі, величину рівня собівартості сільськогосподарської продукції та урожайності різних культур чи продуктивності худоби. Але очевидно, що природний чинник є головним, і хоча ним не можна пояснити усі відмінності цих показників, проте безсумнівно, що цей вплив суттєвий і визначальний.

Слід зазначити, що для того, щоб дослідити рівень відповідності природних ресурсів та умов для розвитку сільського господарства потрібно вивчати це в сукупності аграрно-територіальних та природних комплексів, а інколи і агропідприємств.

Агровиробництво має зональні особливості, тому напряду залежить від природних умов, які поділяються на окремі частини природного комплексу і

при їх дослідженні можна встановити вплив кожної частини на сільське господарство окремо. Зокрема, наявність певного агровиробництва на певній території і його спеціалізація на пряму залежить від фізико-географічних особливостей місцевості, а саме від клімату, наявності водних ресурсів, рельєфу. Бо саме вони є головними природними ресурсами, які впливають на рослинництво будь-якої території.

Важливим чинником у розвитку сільського господарства є родючість ґрунтів. При правильному обробітку ґрунтів відбувається інтенсифікація агровиробництва. Якість ґрунтового покриву можна врахувати лише завдяки земельному кадастру, який обліковує і систематизує відомості про земельні ресурси України. Будь-яке агровиробництво повинно визначити тип сільськогосподарських земель та створити карту агровиробничих типів. Це потрібно для того, щоб ефективно розміщувати та визначати спеціалізацію рослинницьких галузей. Тобто такі агровиробничі типи земель деталізують для запитів окремих виробництв у кордонах адміністративно-територіальної одиниці.

Для генералізації агровиробничих типів земель окремо взятої території використовують картосхеми її ґрунтів та бонітету ґрунтів (визначення їхньої якості) щоб встановити кореляційні зв'язки між вмістом гумусу, механічним складом ґрунту та урожайністю сільгоспкультур.

Визначення якості ґрунтів застосовується для встановлення агровиробничих властивості ґрунтів і земельних угідь та їхньої продуктивної потужності.

Тому, саме від якості наявних ґрунтів залежить розвиток рослинництва на певній території. Родючість ґрунтів впливає на можливості вирощування різних культур.

Також рівень розвитку сільського господарства залежить від кліматичних ресурсів, а саме від кількості тепла, сонячного світла та вологості повітря. Для оцінки агрокліматичних ресурсів використовують показники, показані на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Агрокліматичні показники (побудовано за даними [15])

На географічних картах кліматичних ресурсів, сільськогосподарського районування можна побачити вплив природних ресурсів і умов.

Варто відзначити, що територіальна організація агровиробництва залежить від багатьох чинників, у т.ч. і соціально-економічних, зокрема від попиту і обсягів продукції сільського господарства, якості та кількості родючих освоєних земель.

В Україні протягом 1990-2019 року відбулися зміни у структурі земельного фонду в залежності від землекористування та форми власності. Так, у 1990 році 60 354,8 тис. га земельного фонду були у державній формі власності. Од-

нак, до 2001 року ми спостерігаємо скорочення державної форми власності до 50 %. Станом на 2001 рік у приватній власності вже було 48,2 % земель, а в колективній – 1,8 %. А вже у 2019 році у державній формі власності було 43 %, приватній – 56,9 %, колективній – 0,1 % земельного фонду (рис. 1.1).

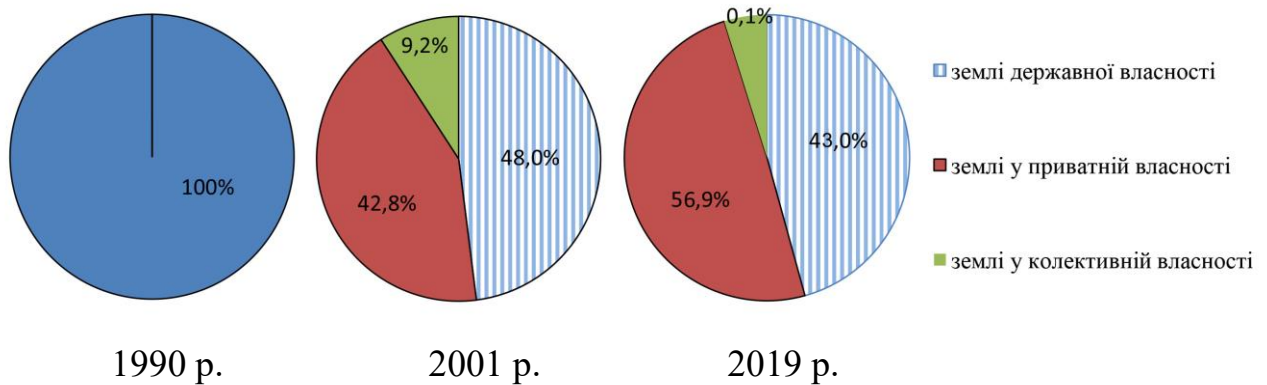

Рис. 1.1. Динаміка структури земельних угідь за формами власності (побудовано за даними [28, 29])

Таке ж скорочення відбулося і з сільськогосподарськими землями. У 2013 р. в державній формі власності знаходилося 10587,4 тис. га сільськогосподарських угідь або 25,5 %, 30930,1 тис. га або 74,5 % – у приватній власності та 15,6 тис. га або 1,1 % у комунальній. Однак, у 2019 році відбулися певні зміни і ми бачимо, що за даними державного обліку земель приватній власності перебувало 30,56 млн. га сільськогосподарських угідь або 73,4% із загальної площі 41,63 млн. га.

Крім того, на розвиток сільського господарства впливає розселення населення та наявні трудові ресурси. Чим вища густина та чисельність сільського населення, тим вище розвиток сільського господарства.

Наступним чинником розвитку сільського господарства є його інтенсивність, тобто додаткові затрати живої праці та засобів виробництва на земельну площу. Для того, щоб встановити рівень економічної ефективної сільського господарства, науковці здійснюють територіальних аналіз рівня його інтенсивності. Цей показник показує подальше ріст рівня агровиробництва, а саме продуктивності праці, чистого доходу на 1 га посівної площі врожайності, рівня рентабельності тощо.

Ще один чинник від якого залежить рівень розвитку сільського господарства та який активно впливає на його територіальну організацію – це транспортно-географічне положення та рівень розвитку транспорту. Чим більше транспортних засобів, шляхів сполучення, тим інтенсивніше розвивається сільське господарство та розширюється сфера його зв'язків з іншими галузями. Розвинена мережа транспортної системи дозволяє спеціалізувати окремі регіони країни та організувати виробництво агропродукції.

Тому, всі галузі сільського господарства з погляду транспортабельності продукції можна поділити на такі групи [29]:

Таблиця 1.1

Поділ галузей сільського господарства за його транспортабельністю продукції

№	Галузі	Перелік
1	Галузі, що дають найбільш транспортабельну продукцію	Виробництво олійних культур при переробці насіння на олію, вівчарство вовняного напрямку, свинарство, тютюнництво тощо
2	Галузі з середньою транспортабельністю. Їх продукція значно дорожчає при далеких перевезеннях внаслідок порівняно малої вартості в одиниці маси, або потребує перевезення і зберігання при низьких температурах у спеціальній тарі	Картоплярство, плодівництво, баштанництво, зернове господарство, птахівництво, м'ясне скотарство.
3	Галузі з найменшою транспортабельністю. Продукція при далекому перевезенні дуже різко дорожчає або яку зовсім не можна перевозити на великі відстані, оскільки вона швидко псується	Продукція овочівництва, ягідництва, плодівництва, молочного скотарства тощо). Однак є продукти (ранні овочі та плоди, південні фрукти), які є малотранспортабельними, але часто їх транспортують далеко, якщо їх в інших районах немає.

Отже, як ми бачимо, на розвиток сільського господарства впливає ціла низка чинників, які взаємодіють між собою.

1.3. Структура сільського господарства

Щодо структури сільського господарства, то тут також існує низка думок. Традиційно як основні галузі сільського господарства виділяються рослинництво і тваринництво, у які входять групи дрібніших галузей (в рослинництві – рілляництво, овочівництво, садівництво, виноградарство та ін., в тваринництві – скотарство, вівчарство, свинарство, птахівництво та ін.). В свою чергу рослинництво і тваринництво диференціюються по групах культур, видах тварин.

Наприклад, у роботі [24] наведена наступна класифікація польових культур (табл. 1.1). В її основу покладені виробничі ознаки – мета і прийоми вирощування, а також біологічні особливості рослин.

Таблиця 1.1

Класифікація польових культур

Групи культур	Підгрупи культур	Культури
Зернові	Хлібні і круп'яні	Озимі (пшениця, жито, ячмінь); ярові раннього строку посіву (пшениця, жито, ячмінь, овес); ярові пізнього строку посіву (кукурудза, рис, сорго, просо, гречка)
	Зернові бобові	Горох, чечевиця, боби, чина, квасоля, нут, соя
Бульбоплоди і коренеплоди	Бульбоплоди, коренеплоди	Картопля, топінамбур, цукрові буряки, кормові буряки, бруква, турнепс, морква, цикорій
Олійні	Олійно-жирові	Соняшник, рицина, арахіс, гірчиця, сафлор, кунжут
	Ефіроолійні	Коріандр, аніс, тмин, фенхель, лаванда, троянда, м'ята та ін.
Прядильні		Бавовник, льон, коноплі, канатник, кенаф, джут
Кормові	Однорічні	Злакові (суданська трава, могогар, чумиза та ін.), бобові (вика, конюшина, сеадела, люпин)
	Багаторічні	Злакові (тимофіївка, костриця лучна, райграс, житняк, стоколос безостий та ін.), бобові (люцерна, еспарцет, конюшина, донник та ін.)
Баштанні		Кавуни, гарбузи, дині, кабачки
Алкалоїдні		Тютюн, махорка

Наведена класифікація умовна, оскільки деякі рослини можна одночасно віднести до різних груп (наприклад, сою – до зернових, олійних і кормових культур) [24].

Для України сільське господарство традиційно має особливо велике значення оскільки воно є однією з найбільших і експортно-орієнтованих галузей господарства, адже виробництво сільгосппродукції перевищує потреби внутрішнього ринку.

Частка продукції сільського господарства у ВВП в Україні протягом 1991-2010 рр. була однією з найвищих (8,2%) в Європі й у 2010 р. за цим показником Україна поступалася лише Білорусі (9,2%) (рис. 1.2). Однак темпи скорочення цієї частки в Україні були одними з найшвидших – з 1991 року вона зменшилася у 2,8 рази, натомість у середньому по ЄС частка сільського господарства за цей самий період зменшилася менше, ніж вдвічі.

У високо розвинутих Франції та Німеччині на сільське господарство припадало всього 1-2% ВВП. Слід відзначити загальну тенденцію до скорочення цієї частки у всіх без винятку обраних країнах [11, 21]. Натомість в Україні частка сільського господарства у ВВП протягом 2010-2019 рр. зростала й у окремі роки навіть перевищувала 12%.

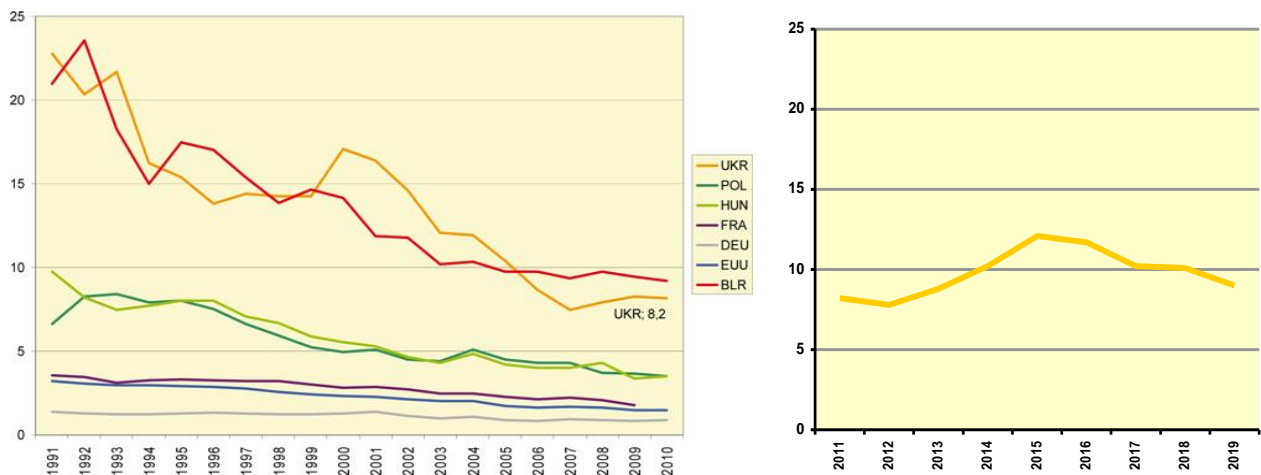

Рис. 1.2. Частка продукції сільського господарства у ВВП протягом 1991-2010 рр. [11] і 2011-2019 рр. [5]

При цьому додана вартість на одного працівника у сільському господарстві в Україні найнижча і має дуже низьке абсолютне значення. Вона у 7 разів нижча за середню по ЄС, у 13 разів – за показник Німеччини, та майже у 24 рази – за показник Франції. Близьке значення цього показника у Польщі (вище всього на 20%), однак це не показово – через вкрай відмінну структуру сільського господарства (у Польщі, на відміну від України, головною формою агропідприємств є дрібні фермерські господарства).

Частка продукції сільського господарства у структурі валової доданої вартості також є досить високою, як для європейської країни (рис. 1.3). Не останньою причиною цього є невідповідності у темпах обсягу виробництва розглянутих галузей та їх внеску у створення ВВП і різниця у рівнях цін на продукцію цих галузей.

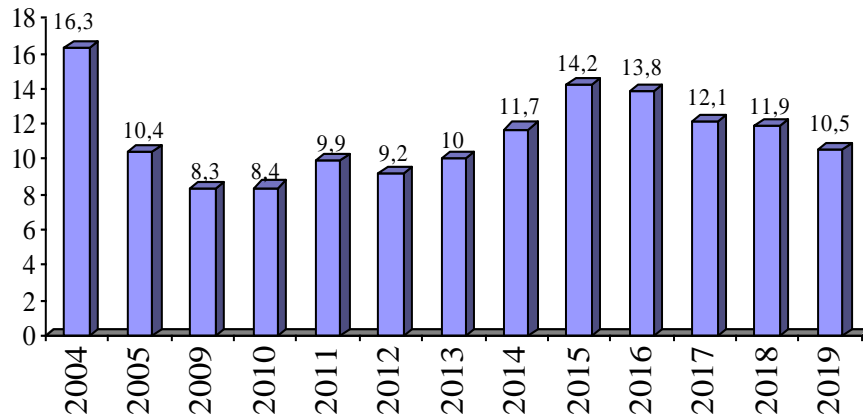

Рис. 1.3. Частка сільського господарства у структурі валової доданої вартості (побудовано автором за даними [29]).

Про місце аграрної галузі в економіці країни засвідчує і той факт, що частка зайнятих у сільському господарстві в Україні є однією з найвищих (18% у 2012 році, а у 2019 р. вона зростає до 18,2%). Чисельність громадян, зайнятих у цій галузі скорочується дуже повільно, а за останні 3 роки навіть почала зростати (рис 1.4). У всіх інших країнах та у середньому по ЄС цей показник суттєво нижчий – від 2 до 5%.

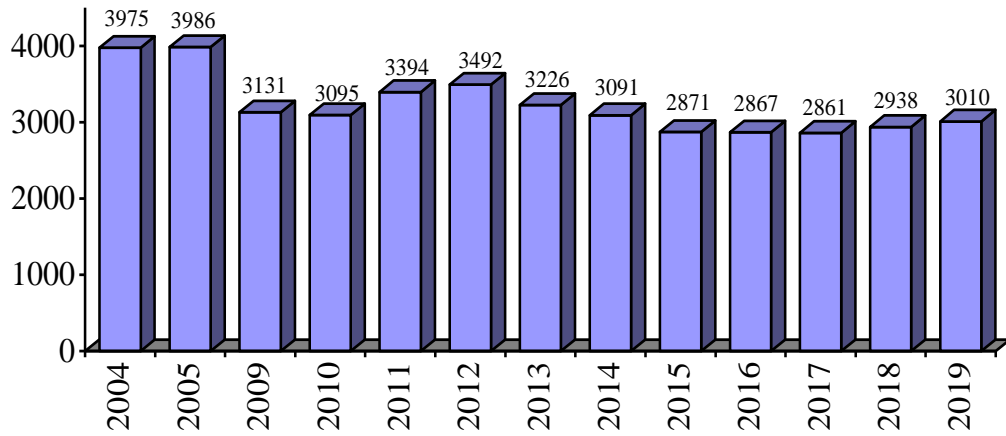

Рис 1.4. Кількість зайнятого населення у сільському господарстві, тис. осіб (побудовано автором за даними [29])

Споживачі зараз витрачають переважну частку своїх доходів на придбання продуктів харчування і товарів широкого вжитку, виготовлених із сільськогосподарської сировини.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика основних галузей тваринництва

Одним із важливих напрямів АПК є тваринництво, яке вирощує сільсько-господарських тварин для виготовлення харчової продукції (молоко та молочні продукти, яйця, м'ясо тощо) та як сировина для легкої промисловості.

Тваринництво поділяється на ряд галузей, серед яких однією із найважливіших є *скотарство*, котрим займаються по території всієї України. За даними [35], у 2020 році в нашій країні налічувалося 3 млн. голів ВРХ, що становить 0,2 % від поголів'я світового показника. У перерахунку на 100 га сільгоспугідь найбільше ВРХ вирощується в Лісостепу, Карпатах і Поліссі, а в Степу найменше.

Скотарство ділиться на молочно-м'ясне, м'ясне і молочне. Господарствами м'ясо-молочного напрямку вважають ті, де молоко становить не менше 50% від вартості усієї реалізованої продукції. Так само, якщо вартість виробленого м'яса становить понад 75% виробленої продукції, то таке підприємство належить уже до м'ясного напрямку. Цей напрям розвивається у господарствах, де молодняк часто вирощується на побічних продуктах при цукрових чи спиртових заводах, які одночасно є висококалорійним кормом. Віднедавна створюються такі тваринницькі комплекси, де відгодівля ВРХ поставлена практично на промислову основу, а худоба не залишає виробничих приміщень. Але це «крапля в морі» у порівнянні величезним попитом на високоякісну «стейкову» яловичину в Україні та світі, але свій потенціал Україна не реалізує. Якщо взяти структуру української ВРХ, то м'ясні породи у ній займають лише 4,1%, або 47 тисяч голів. Тоді як, наприклад, у США поголів'я худоби м'ясних порід перевищує 50 млн. голів (лише в Техасі вирощується 4,70 млн. голів худоби м'ясної породи).

Якщо говорити про Україну в цілому, то тут переважають тваринницькі підприємства молочно-м'ясного типу, – зі значною часткою корів у складі поголів'я ВРХ. Власне підприємства молочного скотарства, тобто ті, де частка корів у складі поголів'я від 65% до 90%, тяжіє до великих міст, орієнтуючись на попит і споживача.

Для районів інтенсивного землеробства з потужною кормовою базою, де високу частку становлять соковиті корми, властивий молочно-м'ясний напрям (корови становлять 40-50% поголів'я). Він характерний для Лісостепу, частково Степу, гірських районів Карпат та Криму. Хоч яловичина при молочно-м'ясному напрямі є супутнім товарним продуктом, але саме тут виробляється її найбільше.

М'ясо-молочна спеціалізація скотарства переважно спостерігається у господарствах південно-східних частин посушливих областей (Миколаївської, Херсонської), степового Криму. Тут є значні площі природних кормових угідь, де трави влітку часто висихають, а також висококалорійні стійлові корми.

Сьогодні скотарство переживає чи не найгірші часи. Порівняно з 1991 р. поголів'я ВРХ скоротилося у 8 разів, а порівно із 2011 роком – на третину. Таке ж стрімке скорочення стосується і поголів'я корів.

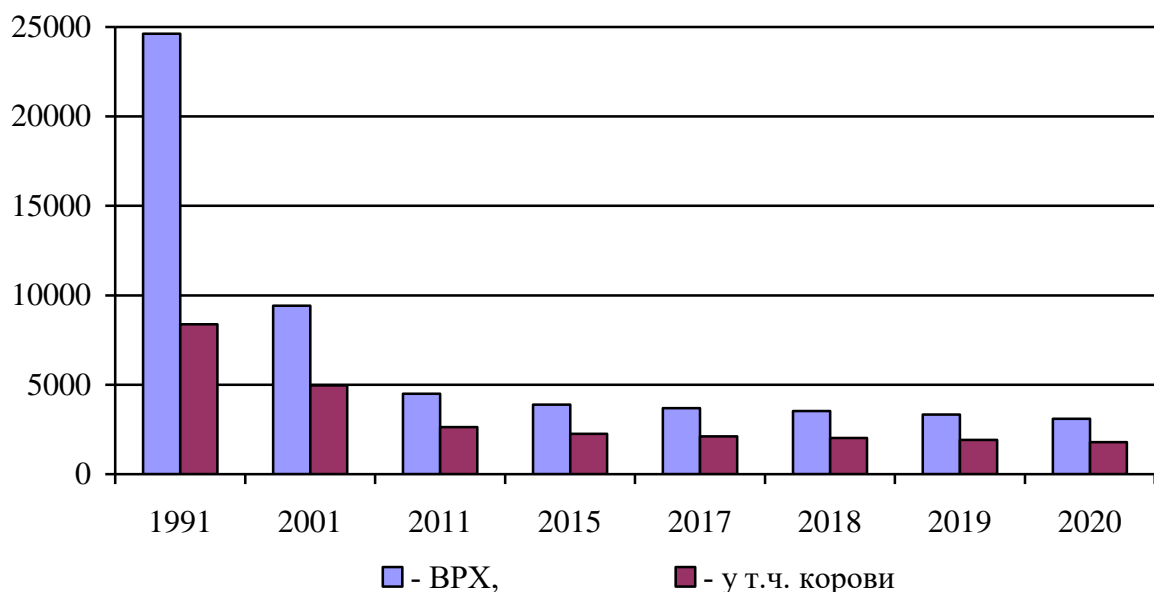

Рис. 2.1. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби протягом 1991-2020 рр.
(тис. голів)

На другому місці за значенням значення і чисельністю поголів'я знаходиться *свинарство*. За статистикою [35], у 2020 р. поголів'я свиней скоротилося до 5,4 млн. голів, тоді як у 2008 роком, воно становило 6,1 млн. (рис. 2.2). На свинарство припадає більше 1/3 виробленого м'яса й орієнтується воно на споживача. Свинарство широко розповсюджене по території України оскільки невибагливе до кормової бази й може використовувати у якості кормів продукцію різних підгалузей рослинництва (картоплярства, буряківництва), харчової промисловості (жом, макуху і т.п.) й харчові відходи. Як і у скотарстві, у свинарстві залежно від типів породи свиней вирізняються певні виробничі напрями, однак переважаючою є м'ясо-сальна спеціалізація. Лише в степовій зоні традиційно переважає свинарство сального типу. Разом з тим, вирощування свиней беконних, яке могло б принести тваринництву України значні прибутки, практично відсутнє.

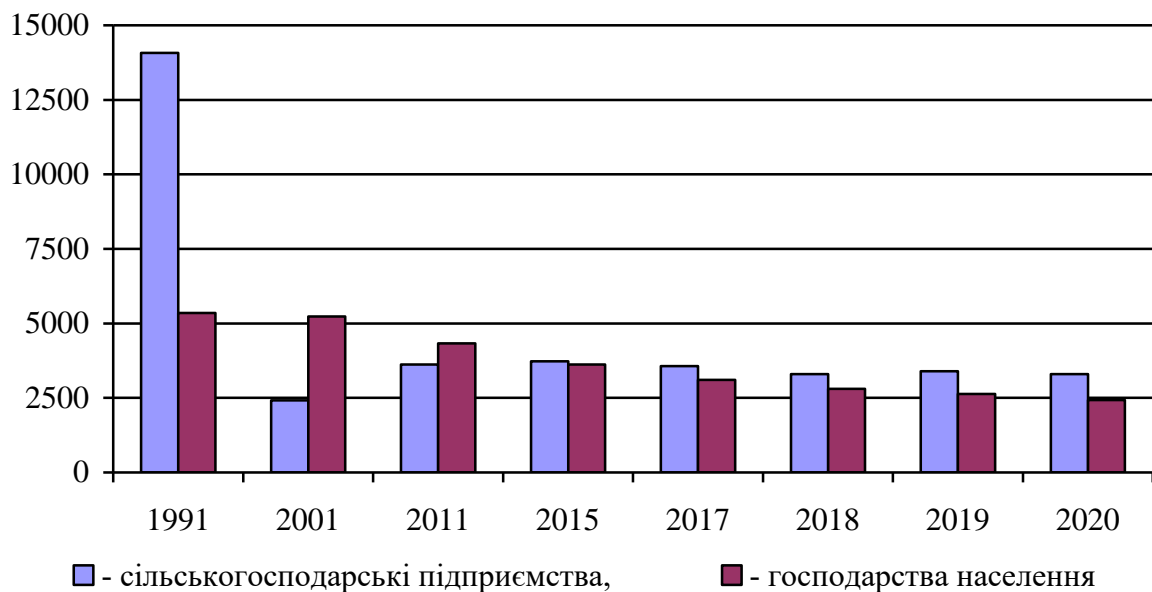

Рис. 2.2. Динаміка поголів'я свиней протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

Поголів'я свиней в Україні становить 0,7% від світового показника. На відміну від скотарства, де головна частина поголів'я зосереджена у особистих господарствах, вирощуванням свиней переважно займаються спеціалізовані підприємства.

Такі ж тенденції характерні і для *вівчарства*, яке набуло певного поширення переважно у південному Степу і Карпатах.

У Степу розвивається, переважно тонкорунне і напівтонкорунне вовняне вівчарство. Базується воно на дешевих пасовищних і грубих кормах. Для вівчарства використовують у Степу сухі вигони і пасовища. Вівці добре переносять посуху, холод і можуть добувати корм навіть з-під снігу завглибшки до 20 см. У Карпатах і на Поліссі переважає грубововняне шубне вівчарство. У світовому масштабі частка поголів'я овець і кіз в Україні становить 0,05%.

Однак, за період 1991-2020 років спостерігається суттєве скорочення поголів'я овець (рис. 2.3), переважно за рахунок агропідприємств, які зупинили свою діяльність з займання вівчарством. А от у особистих підсобних господарствах втрати поголів'я овець тримається на рівні 500-550 тис. голів.

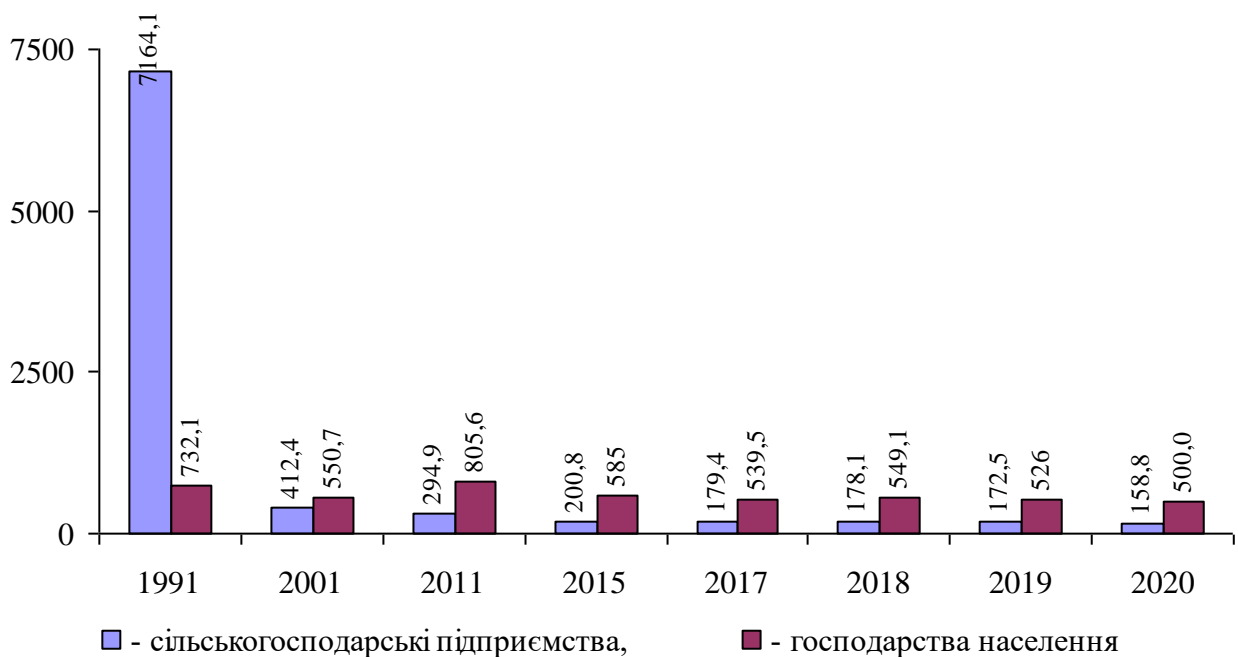

Рис. 2.3. Динаміка поголів'я овець протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

Ще один напрям тваринництва, який присутній в Україні – це козівництво, яке зосереджене у господарства населення. За 1991-2001 роки спостерігалося стрімке зростання поголів'я кіз, але вже до 2020 року воно практично повернулося до попереднього рівня (рис. 2.4).

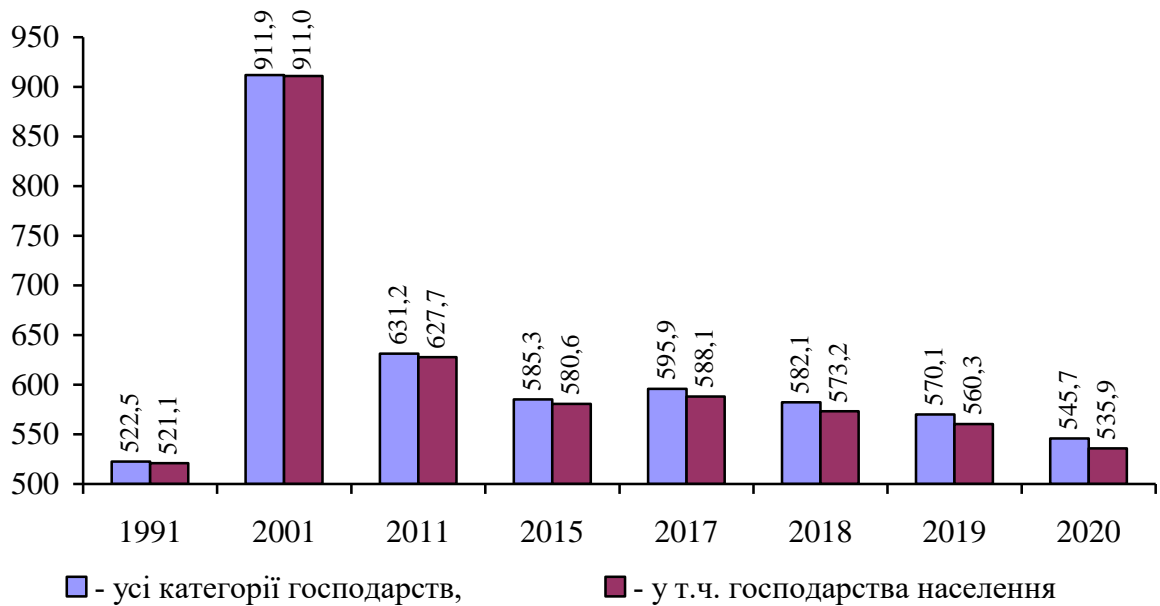

Рис. 2.4. Динаміка поголів'я кіз протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

Ще один напрям тваринництва, який розвивався в Україні – це *конярство*. За 2001-2011 роки його поголів'я різкого скоротилося і майже все їх поголів'я зосереджене у особистих підсобних господарствах (рис. 2.5).

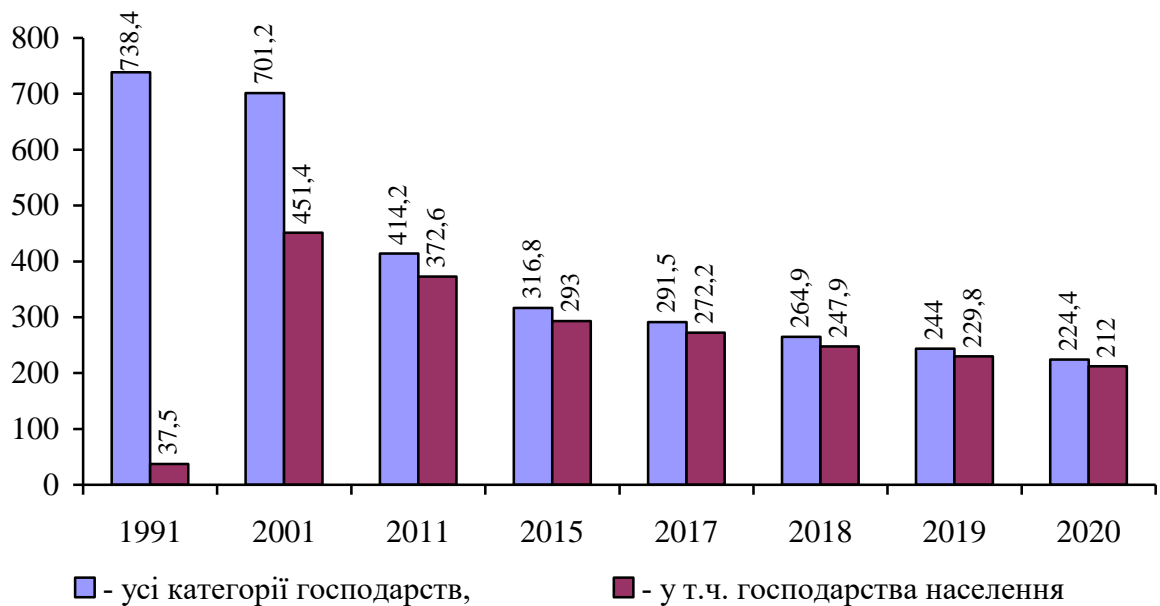

Рис. 2.5. Динаміка поголів'я коней протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

У кожній області України розвивається *птахівництво*, яке займається розведенням курей, качок, індиків, гусей, перепелів. Найбільше розводять курей на м'ясо і яйця. Найбільше птахофабрик розміщено поблизу великих міст і рек-

реакційних та промислових центрів. У світовому масштабі частка поголів'я птиці в нашій країні становить лише 0,9 %.

Слід зазначити, що за даними статистики протягом 1991-2001 років спостерігалося скорочення поголів'я птиці, однак надалі цей вид тваринництва почав активно розвиватися і ми бачимо зростання в наступні десять років (рис. 2.6).

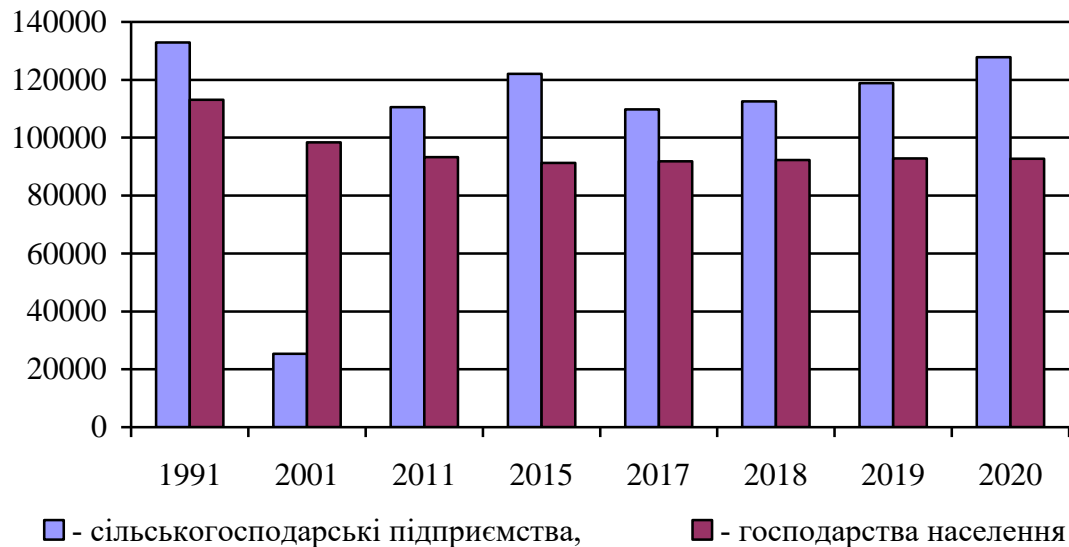

Рис. 2.6. Динаміка поголів'я птиці усіх видів протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

Одним із видів тваринництва, яке активно розвивалося у особистих господарствах, особливо в поліських і лісостепових районах, було кролівництво. Цей вид тваринництва давав практично скільки ж м'яса, як і вівчарство [20]. Сьогодні, як і за радянських часів, 97,5% поголів'я кролів зосереджено у особистих підсобних господарствах (рис. 2.7).

Як бачимо з рис. 2.7, на тлі інших підгалузей тваринництва, скорочення поголів'я кролів можна вважати відносно незначним.

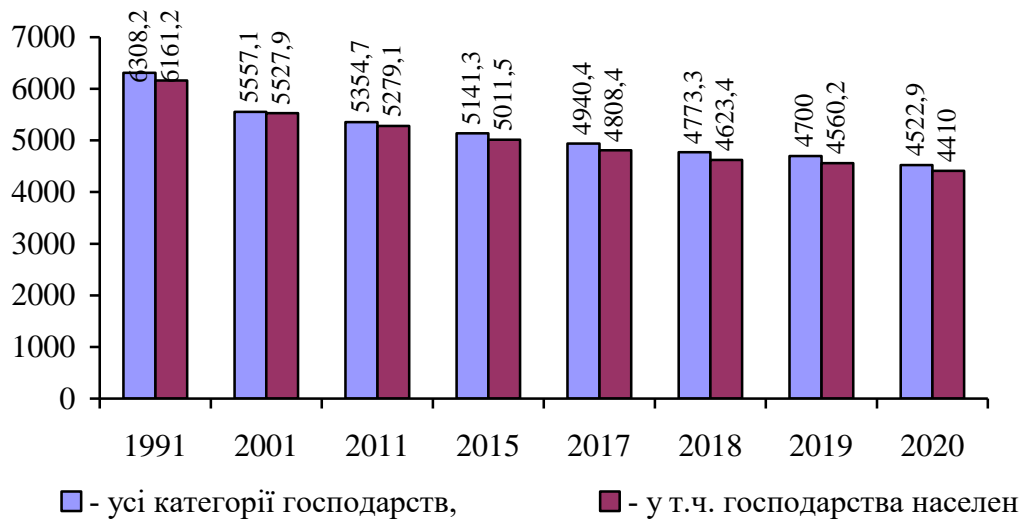

Рис. 2.7. Динаміка погонів'я кролів протягом 1991-2020 рр. (тис. голів)

Значного поширення в країні набуло ставкове рибництво. За рік виловлюється приблизно 40-50 тис. т. риби (табл. 2.1). Переважно розводять коропа та форель.

Таблиця 2.1

Добування водних біоресурсів у внутрішніх водних об'єктах України, тис.т.

Рік	Обсяг видобутку
1996	55,12
2000	38,21
2005	37,40
2010	38,36
2015 ¹	38,51
2018 ¹	46,82
2019 ^{1,2}	22,93

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані за 2019 р. наведено по підприємствах, основний вид економічної діяльності яких згідно з КВЕД відноситься до розділу 03 "Рибне господарство" секції А "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство".

Слід зазначити, що Україна також спеціалізується на бджільництві, особливо в Лісостепу і Поліссі. Україна займає 1-е місце у Європі з виробництва меду і 3-є місце у світі, поступаючись лише Китаю та Аргентині [37]. Нині в країні працюють близько 500 тисяч пасічників, щоправда багато з яких не зареєстровані як підприємці, тому статистика бджільництва може бути деформова-

ною. За даними офіційної статистики [30], станом на 1.01.2020 р. в Україні нараховується 2,6 млн. бджолосімей, з них 98,4% у особистих підсобних господарствах (рис. 2.8).

Також в Україні є і додаткові підгалузі тваринництва, зокрема равликівництво. Раніше також займалася *шовківництвом* (розведення тутових і дубових шовкопрядів), яке було досить розвинене у степових і лісостепових областях України¹. До 1980-х в Україні щороку вирощували 1,3-1,4 тис. т. тутового шовкопряду на 43 тис. га плантацій шовковиці, його розведенням займалися майже 2 тис. господарств у 15 областях [23].

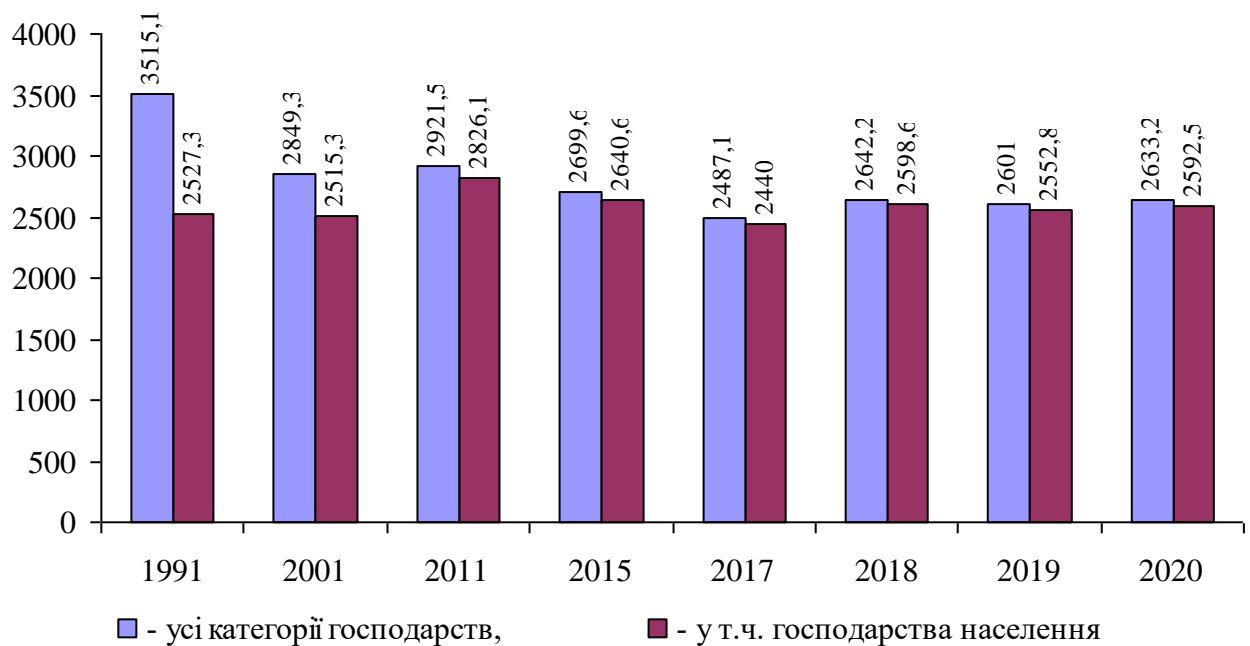

Рис. 2.8. Динаміка кількості бджолосімей протягом 1991-2020 рр. (тис. шт.)

2.2. Виробництво основних видів продукції тваринництва

Основною продукцією тваринництва є м'ясо тварин різних порід (яловичина, свинина, м'ясо птиці та ін.), молоко, яйця птиці. Протягом 2001-2020 рр. виробництво м'яса в Україні зростає, хоча поки не досягло рівня 1990 р. – 2,5 млн.т. проти 4,3 млн.т. (табл. 2.2).

¹ У Мерефії (Харківська область) до 2007 р. працював науково-дослідний Інститут шовківництва.

Таблиця 2.2

Виробництво м'яса всіх видів у господарствах усіх категорій
(у забійній масі; тис. т)

1990	2000	2010	2015	2016	2017	2018	2019
4357,8	1662,8	2059	2322,6	2323,6	2318,2	2354,9	2492,4

Однак сьогодні більше половини всього його виробництва – це м'ясо птиці, тоді як раніше це була яловичина і свинина (рис. 2.9). Частка м'яса птиці, передусім курятини, постійно зростає.

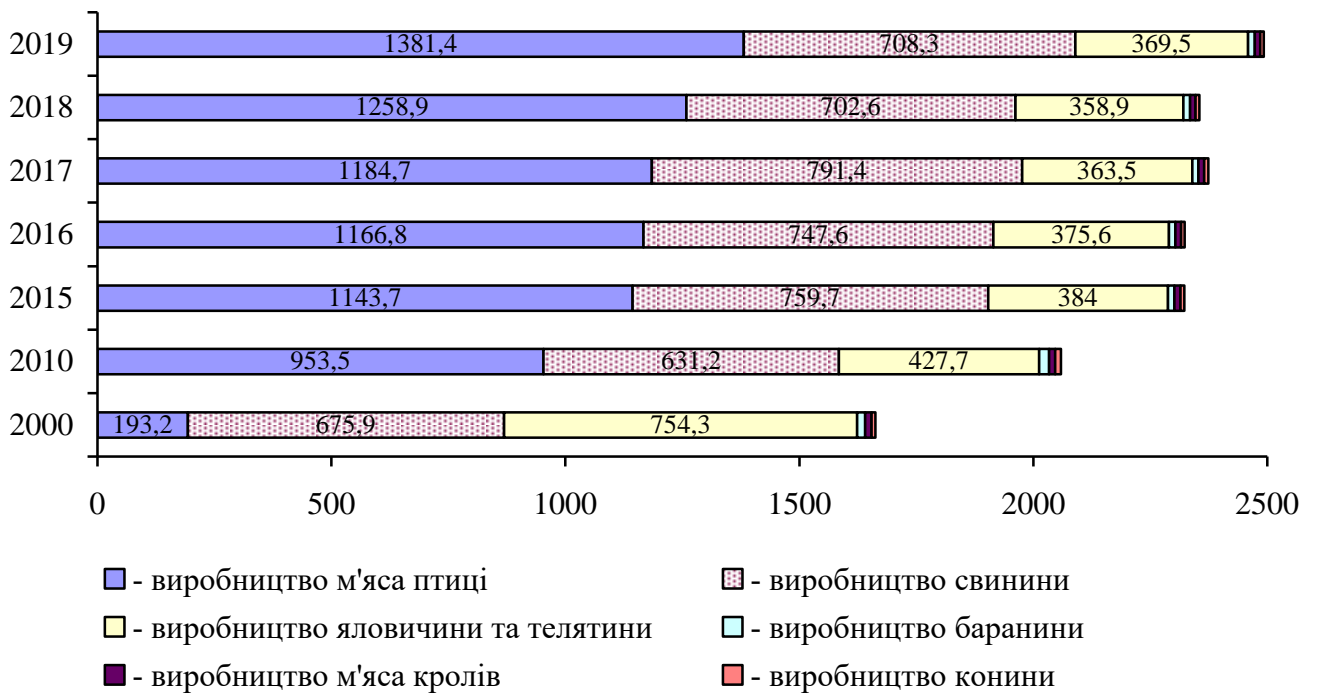

Рис. 2.9. Виробництво м'яса усіх видів (у забійній масі; тис. т) [34, 35]

Як бачимо (рис. 2.10), у 1990 р. серед усіх основних видів продукції м'ясного тваринництва перевага належить аграрним підприємствам, які вироблять 71,1% м'ясної продукції тваринництва.

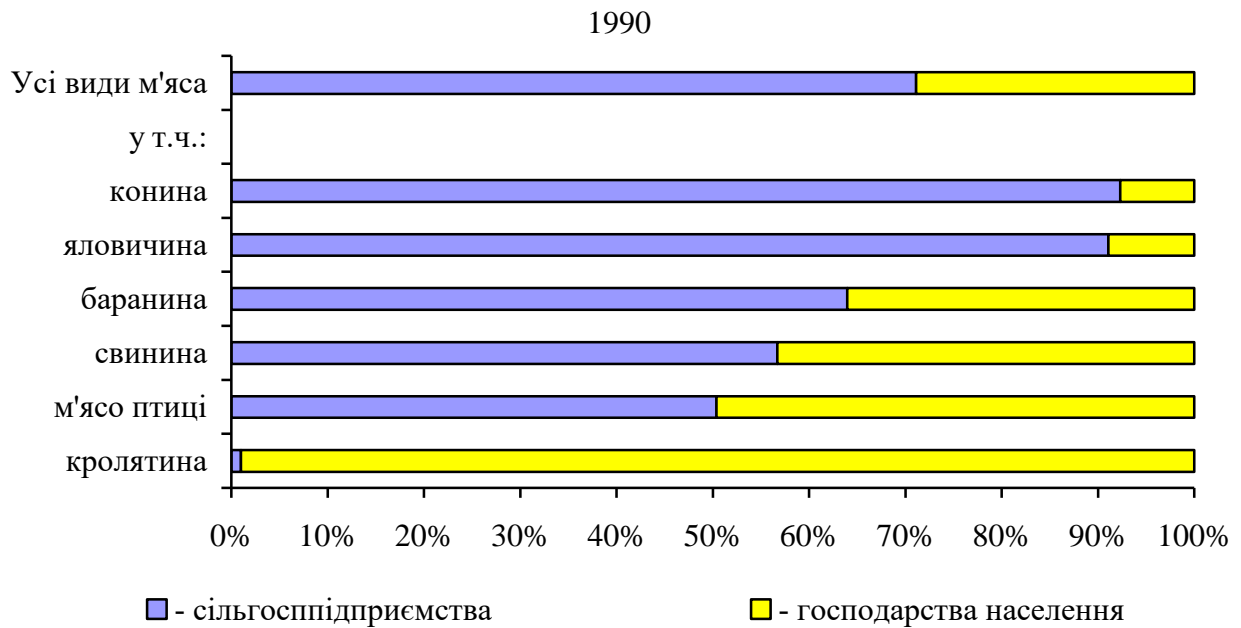

Рис. 2.10. Часта різних типів господарств у виробництві м'ясної продукції тваринництва (1990) [34, 35]

Серед «неосновних» видів м'яса переважають показники його виробництва у особистих підсобних господарствах над сільськогосподарськими підприємствами. На початок 1990 р. населенням вирощувалася майже уся кролятина, 50% м'яса птиці, 45% свинини, 35% баранини. Всього у особистих підсобних господарствах у 1990 р. вироблялося 28,9% м'ясної продукції тваринництва.

За підсумками 2019 року частка усіх видів м'яса, що виробляється агропідприємствами, скоротилася до 68%. Як бачимо (рис. 2.11), тепер господарствами населення виробляється уся конина, майже вся кролятина і баранина, понад 2/3 свинини і яловичини. Але основна частина (понад 50%) м'яса, яке сьогодні виробляється в Україні, – це курятина, що вирощується підприємствами. Це іще раз підтверджує наш висновок про те, що сучасне українське промислове тваринництво – це птахівництво.

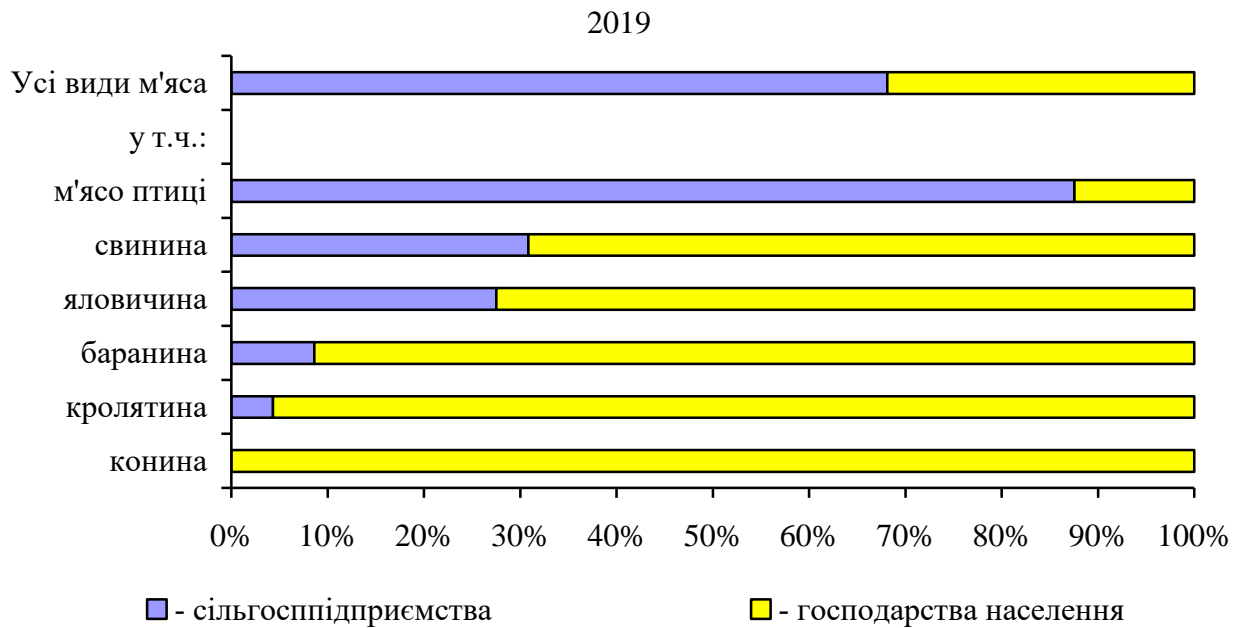

Рис. 2.11. Часта різних типів господарств у виробництві м'ясної продукції тваринництва (2020) [34, 35]

Як уже зазначалося вище (див. 2.1) поголів'я ВРХ в Україні постійно скорочується. Відповідно скорочується і поголів'я корів, як основної частини ВРХ, яке не компенсується зростанням їх продуктивності. Так, у 2018 році в Україні нараховувалося 1,967 млн. голів дійного поголів'я, що на 43% менше, ніж у 2009 р. З них 1,49 млн. корів (76%) утримувалось в особистих господарствах, а відповідно 0,47 млн. голів (24%) на молочнотоварних фермах у сільгосп підприємствах. У 2019 р. процес згортання молочної галузі продовжився – загальна чисельність поголів'я корів скоротилася до 1,91 млн. Причому особливо активно скорочується поголів'я у сільгосп підприємствах.

Після деякого зростання загального *виробництва молока*, яке було зафіксовано протягом 2011-2013 рр., за підсумками 2018 р. річне виробництво молока склало 10,1 млн. тонн, що на 15% менше, ніж у 2009 р і це незважаючи на впровадження сучасних технологій молочного тваринництва та збільшення продуктивності поголів'я (за підсумками 2018 р. середній річний надій на корову становив 6054 кг, проти 3915 кг у 2009 р.). За підсумками 2019 р. виробниц-

тво молока в Україні скоротилося ще до 9,6 млн. тонн за рахунок зменшення виробництва у особистих підсобних господарствах (рис. 2.12).

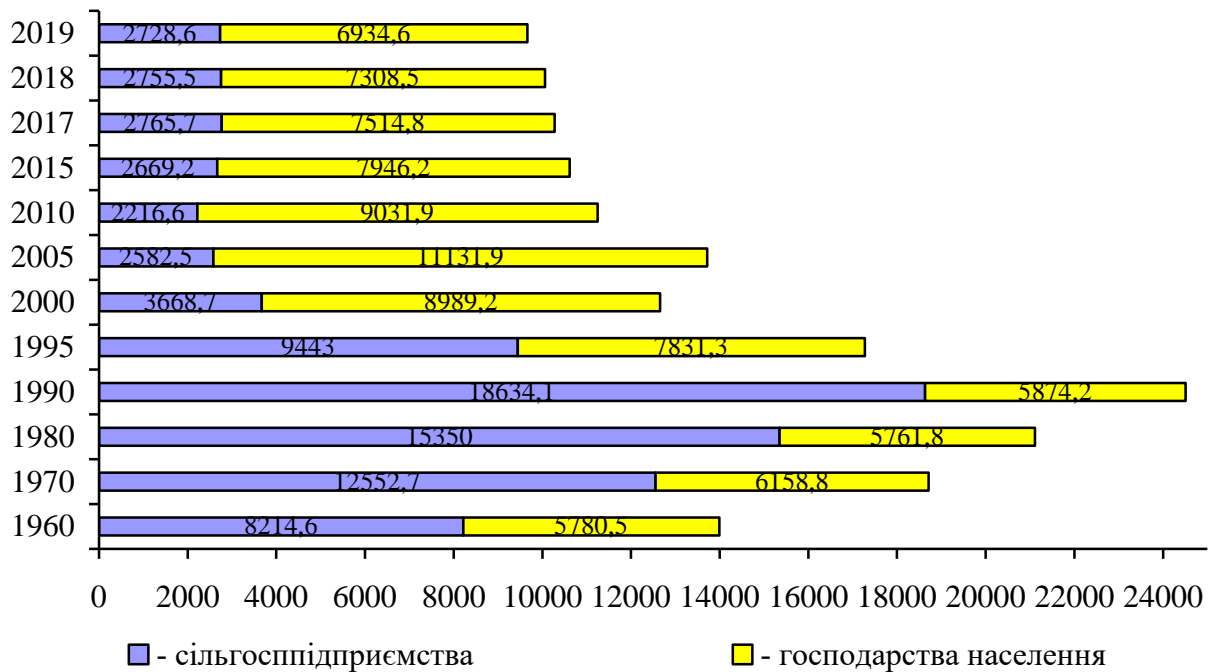

Рис. 2.12. Виробництво молока в Україні за категоріями господарств (тис. т)

При цьому за обсягом виробленого молока Україна залишається на 18 місці у світі і за 2018 р. експортувала молочних продуктів на суму 317,5 млн. доларів. У молочній галузі України було зайнято 46 тисяч працівників, а це 12% від усіх зайнятих у сільському господарстві. Скорочення виробництва молока відбивається на обсягах сировинної бази молочної промисловості. За підсумками 2018 р., на переробку надійшло 4,18 млн. тонн сировинного молока, що на 10,5% менше порівняно із 2009 р. Варто підкреслити, що у структурі надходження сировини на переробку 78% припадає на молоко від ферм і лише 22% – на господарства населення. Натомість зростає імпорт молока та молочних продуктів. Так імпорتنі поставки сиру зросли на 77%, вершкового масла на 46%, кисломолочних продуктів на 40%.

У 2013 р. зафіксоване найвище за роки незалежності *виробництво яєць* у господарствах усіх категорій (19,1 млрд. шт.). Це відбулося за рахунок зростання їхнього виробництва як в аграрних підприємствах, так і в особистих підсоб-

них господарствах – на 2,6%. Але протягом 2015-2019 рр. виробництво яєць в Україні стабілізувалося на рівні 16 млрд. шт. (рис. 2.13).

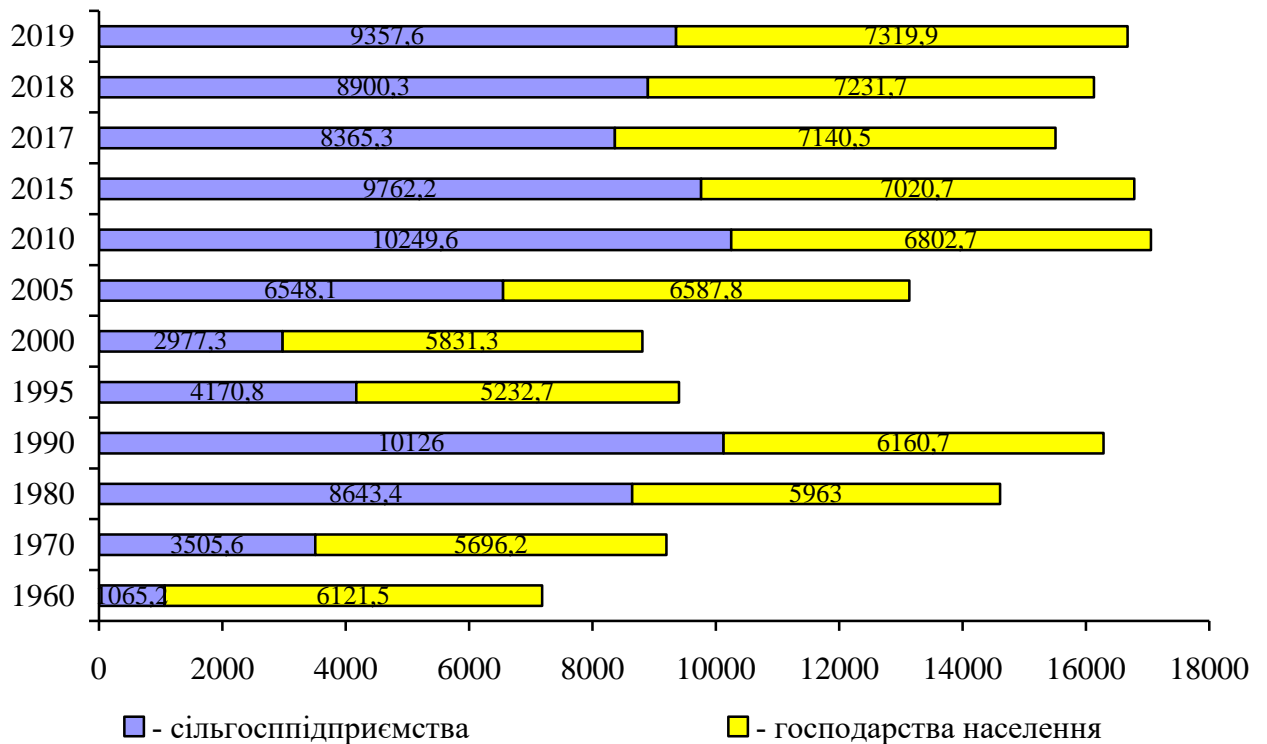

Рис. 2.13. Виробництво яєць птиці в Україні за категоріями господарств, млн. шт.

Серед видів продукції тваринництва, що активно розвиваються в Україні, знаходиться *виробництво меду*. Це один із небагатьох масових видів продукції тваринництва, виробництво якого сьогодні перевищує рівень 1990 року (рис. 2.14). Як бачимо, цей результат практично повністю досягається за рахунок виробництва меду в особистих господарствах.

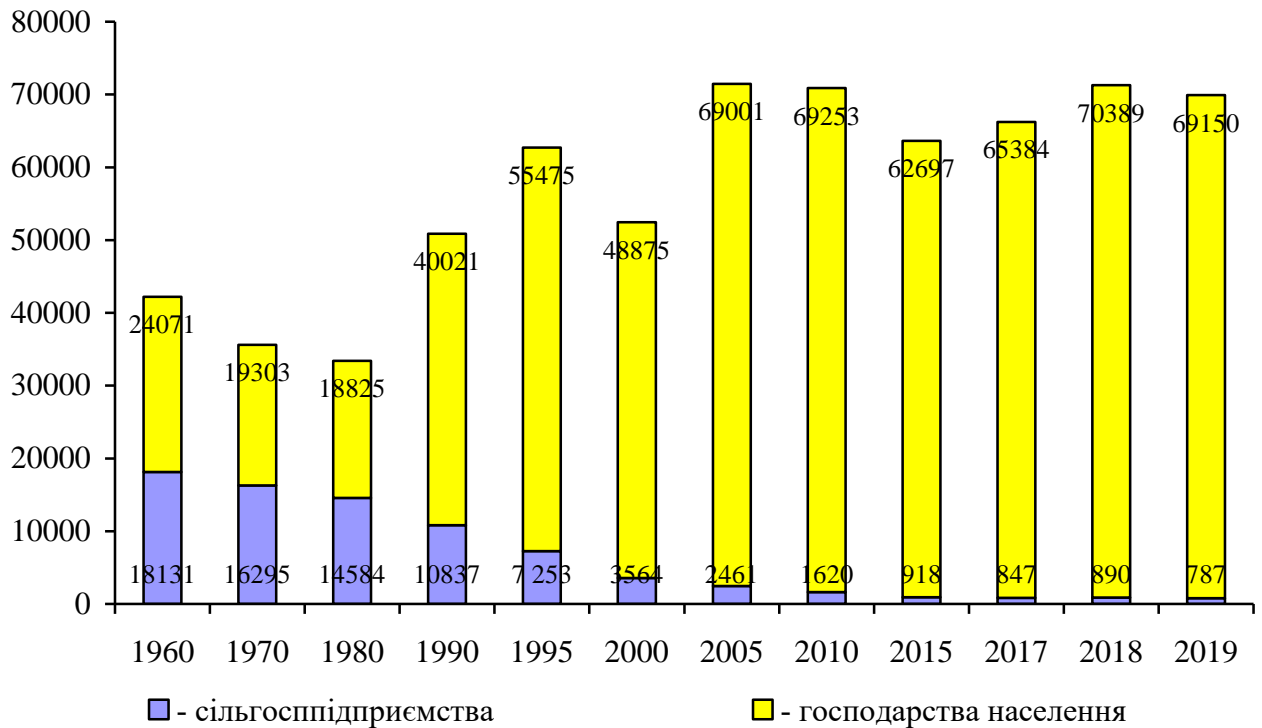

Рис. 2.14. Виробництво меду в Україні за категоріями господарств, т.

Виробництво вовни протягом 2010-2019 рр. постійно знижується. Якщо у 2010 році виробництво вовни становило 4192 т, то в 2013 році – 3525 т, а у 2019 році – лише 1744 т.

2.3. Географічні аспекти розвитку тваринництва в Україні та його експортний потенціал

Аналізуючи виробництво основних видів продукції тваринництва за регіонами, можемо виділити 2 регіони-лідери: Вінницька і Черкаська області, на які припадає 12,5% і 9,1% загального виробництва продукції тваринництва відповідно. Найменшу частку у виробництво продукції тваринництва вносить Луганська область – 0,8%, невеликою вона є і для Чернівецької (2,2%), Миколаївської (2,1%), Одеської (2,1%) областей (рис. 2.15).

Лідерами у виробництві м'яса є Вінницька, Черкаська і Дніпропетровська області; молока – Вінницька, Полтавська, Харківська і Житомирська області,

яєць – Київська, Вінницька, Хмельницька області; вовни – Одеська, Закарпатська і Чернівецька області.

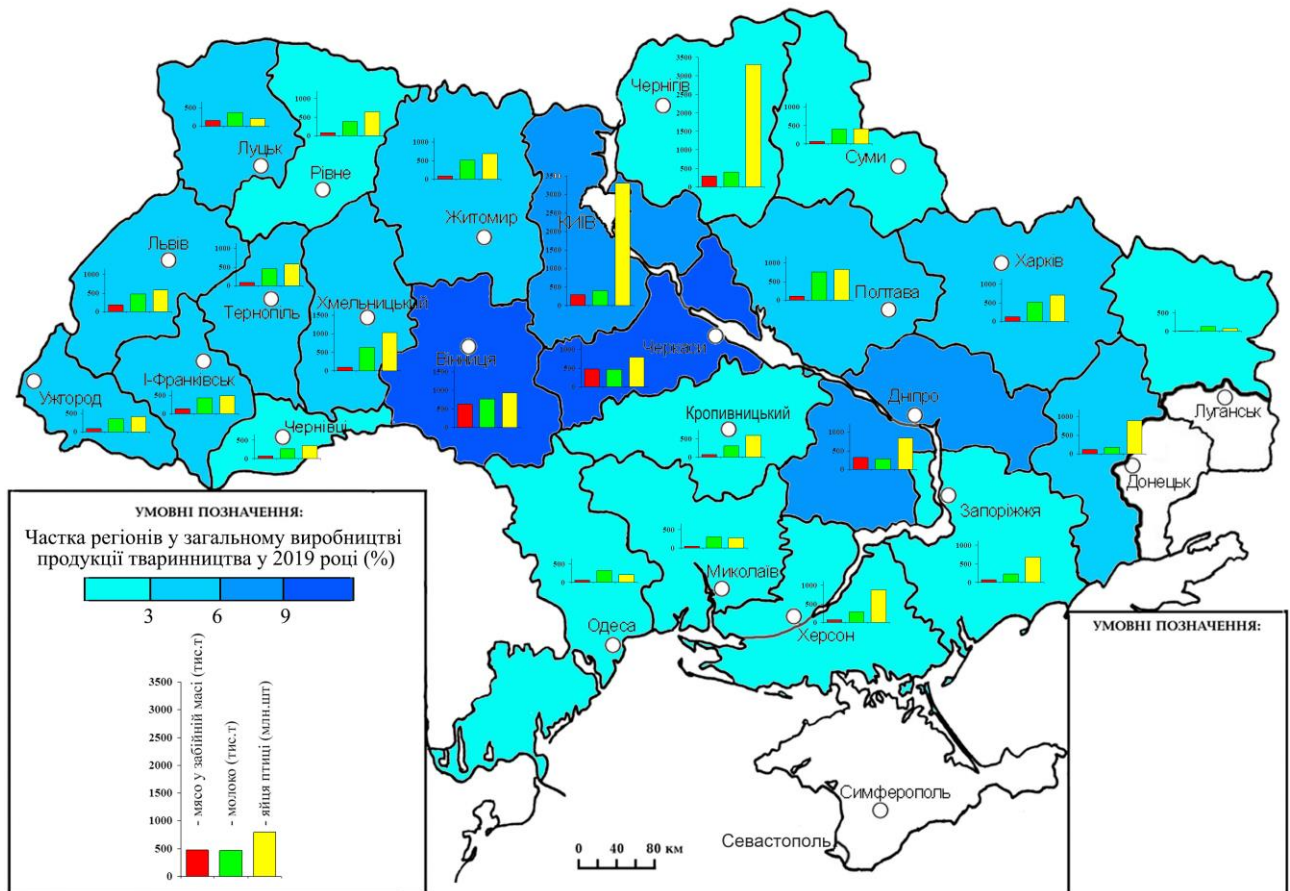

Рис 2.15. Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2019 році (побудовано автором за даними [35])

Хоча тваринництво і переживає зараз тяжкі часи, але все ж можна спостерігати тенденцію до зростання основних видів продукції. Все більше обертів набирає розвиток птахівництва. Проте вівчарство та деякі інші галузі мають тенденцію до зниження.

Проаналізувавши виробництво основних видів продукції тваринництва варто визначити рівень самозабезпеченості держави основними видами м'ясо-молочного продовольства. Як ми бачимо, тваринництво України в змозі забезпечити своє населення в продукції тваринництва майже на 100% у м'ясі та м'ясних продуктах – на 105%, молоці та молочних продуктах – на 107,5%, яйцях птиці 123,9% (рис. 2.16). Цікаво, що протягом 2012-2018 рр. забезпеченість населення продукцією тваринництва зростає, що очевидно викликано зменшен-

ням чисельності населення. У 2012 р. населення України власним м'ясом і м'ясопродуктами складало 88,9%, молоком та молочних продуктами – на 104,6%, яйцями птиці – на 108,3%.

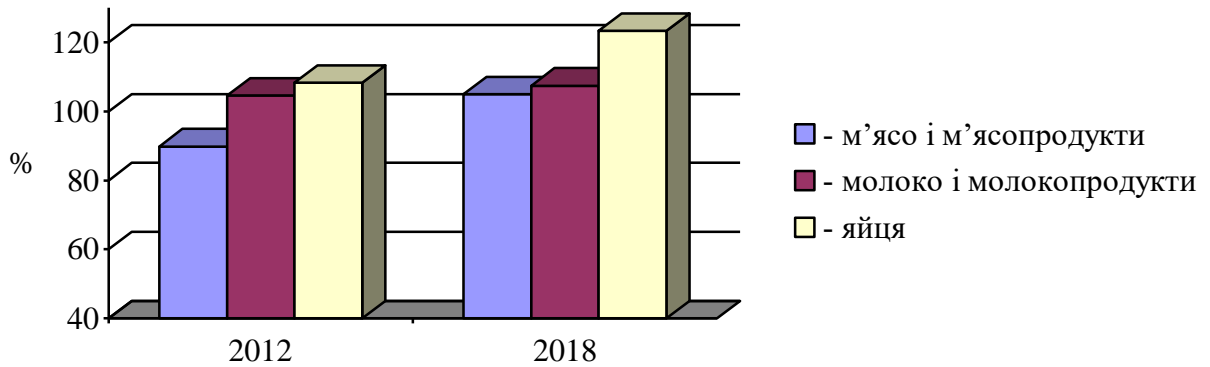

Рис. 2.16 Рівень самозабезпеченості основними видами продукції тваринництва у 2012 і 2028 роках [29]

Певне перевиробництво частково сприяє зростанню експорту тваринницької продукції, обсяги якого останніми роками зростають і перевищують 1 млрд. доларів США. Статистика сільського господарства не дає детального поділу структури експорту за видами продукції тваринництва. Можна лише стверджувати, за вартістю у експорті переважають м'ясо та субпродукти молока, яких було поставлено на зовнішні ринки на суму майже 650 млн. доларів. Далі йде товарна група «молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед». Їх було експортовано на суму понад 480 млн. доларів (у т.ч. близько 100 млн. доларів склав експорт меду). Експортується й інші продукція тваринництва (рис. 2.17).

Однак варто зазначити, що частка продукції тваринництва у загальному обсязі експорту України незначна й за підсумками 2019 р. становить 2,6% (аналогічна частка у імпорті – 1,8%). Це набагато менше, ніж експорт продукції рослинництва, на який припадає 25,8% усього українського експорту. Інакше кажучи, експорт тваринницької продукції поступається експорту продукції рослинництва у 10 разів [36]. Основну частину експорту складає м'ясо та субпро-

дукти з домашньої птиці (де основна частка припадає на курятину), яких експортовано на суму понад 507 млн. дол. США (40% усього експорту продукції тваринництва).

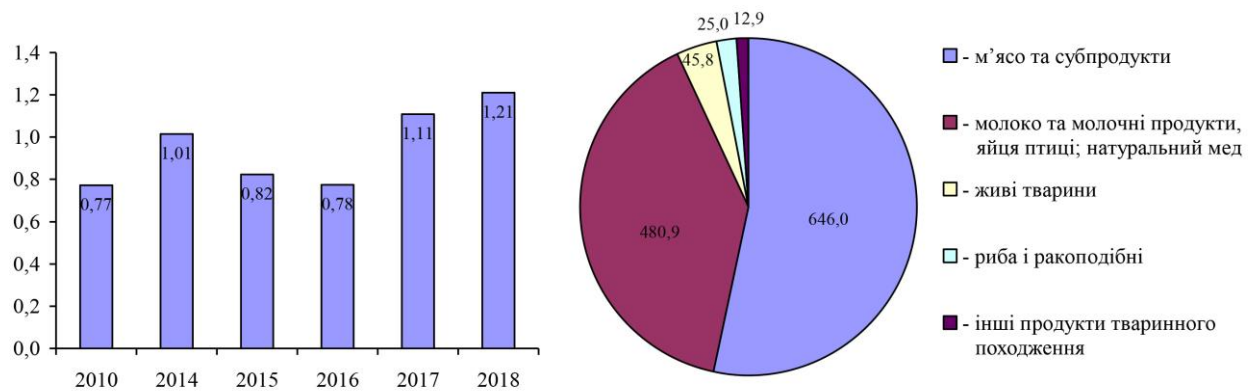

Рис. 2.17. Обсяг та структура експорту продукції тваринництва (млрд. дол. США) у 2018 р. [17, 36]

Найбільшими експортерами курятини та взагалі м'яса птиці в Україні є аграрний холдинг «Миронівський хлібопродукт» (у 2018 р. – до 88% загального українського експорту), запорізький «М'ясопереробний комплекс ЛТД.», птахівницький комплекс «Губін» (Волинська обл.), комплекс «Дніпровський» і компанія «Агро-Овен» (обидва Дніпропетровська обл.).

Наступну велику експортну групу складають молоко та молокопродукти, яких за підсумками 2019 р. було експортовано на суму понад 170 млн. дол. США (15% усього експорту продукції тваринництва). У цій групі «лідують» вершкове масло та інші жири, вироблені з молока (понад 77 млн. дол.) та молоко та вершки, згущені та з доданням цукру чи інших підсолоджувальних речовин (понад 77 млн. дол.).

Третє місце у структурі експорту продукції тваринництва посідають яйця птиці, яких за підсумками 2019 р. експортовано на суму майже 112 млн. дол. США (8% усього експорту продукції тваринництва).

Четверту сходинку у структурі експорту тваринницької продукції займає натуральний мед, якого за підсумками 2019 р. експортовано на суму понад 101 млн. дол. США (8% усього експорту продукції тваринництва).

При аналізі географічної структури експорту тваринницької продукції, то слід зазначити, що основними ринками збуту м'яса птиці є країни Близького Сходу (Ірак, Саудівська Аравія, ОАЕ) та Східної Азії (В'єтнам, Гонконг), на які припадає 38,8% експорту продукції птахівництва. 33,3% експортованої продукції птахівництва припадає на країни Євросоюзу (передусім Нідерланди), де завдяки високій платоспроможності населення існує значний попит на українську курятину. Значні обсяги продукції птахівництва експортувалися також до Туреччини, Азербайджану, Вірменії, Єгипту [17].

Що стосується експорту молочної продукції, то вона спрямовується передусім до та Африки. Ці показники відповідно становлять 17,7% та 18,7. Масла вершкового та інших жирів, вироблених з молока, молочних паст найбільше експортовано до Азербайджану та Молдови, а також Грузії, Ізраїлю, Нідерландів, Вірменії. Серед африканських країн виділяється Марокко та ПАР. Незгущених молока та вершків, без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, найбільше експортовано до Молдови, Грузії, Лівії, Філіппін, Польщі.

Яйця птахів експортувалися до близько 80 країн світу, у т.ч. досить екзотичних, таких як Палау чи Сомалі. Яйця птахів у шкаралупі (свіжі, консервовані або варені) поставлялися переважно до Об'єднаних Арабських Еміратів, Іраку, Гонконгу, Британських Віргінських Островів (до кожної на суму понад 10 млн. дол. США). Яйця птиці без шкаралупи та яєчні жовтки (свіжі, сушені, варені, формовані, морожені або консервовані іншим способом) переважно поставлялися до Данії, Британських Віргінських Островів, Індонезії, Латвії та Італії (до кожної на суму понад 1 млн. дол. США).

У 2019 р. мед експортувався до 62 країн світу, у т.ч. таких далеких, як Бельгія, Вануату чи Маршалові острови. Але найбільше меду експортується до країн Європи, а також США та Туреччини (табл. 2.3).

**Географія найбільших (понад 1 млн. дол. США)
експортних поставок українського меду**

Країна	Кількість, т	Вартість, млн. дол. США
Всього	55682,7	101,1
Німеччина	12344,3	23,0
Польща	11814,3	21,2
Бельгія	6046,4	11,3
Литва	5063,7	8,5
США	3853,4	7,1
Франція	2863,4	5,3
Туреччина	2890,2	4,3
Данія	1954,3	3,8
Іспанія	1688,6	3,0
Чехія	1338,1	2,5
Угорщина	992,5	1,7
Італія	847,0	1,6
Словаччина	831,9	1,5
Нідерланди	752,1	1,3

Підсумовуючи можемо сказати, що, незважаючи на загальний кризовий стан у тваринництві, за окремими його напрямками Україна демонструє цілком пристойні експортні показники (наприклад, експорт виноградних равликів з України за останні кілька років виріс у 108 разів). Або має серйозний експортний потенціал. Наприклад, яйцями Україна могла б протягом року прогодувати кожного жителя Австралії, Австрії і Швейцарії разом узятих.

РОЗДІЛ 3. ГАЛУЗЕВА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ТВАРИННИЦТВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Серед областей усіх регіонів України, за чисельністю ВРХ Сумська область посідає 7-е місце, у т.ч. за чисельністю корів – 4-е місце, за обсягами виробленого молока 7-е місце [34, 35].

3.1. Галузева структура тваринництва

У Сумській області тваринництво представлене як у великих агропідприємствах, так і в відносно невеликих селянських фермерських господарствах. На відміну від рослинництва значна частина окремих видів продукції тваринницької вирощується у особистих господарствах. Варто відзначити, що з усіх існуючих в області агропідприємств, тваринництвом займається лише половина. Зокрема 126 підприємств – вирощують ВРХ, 121 господарство утримує корів, 64 підприємства утримують свиней, 31 підприємство – овець і 12 господарств – птицю. У кількісному відношенні в Сумській області станом на 1.01.2020 р. утримувалося 133 тис. голів ВРХ (у регіоні розводять лебединську та симентальську породи худоби), 106,8 тис. свиней; 35,2 тис. овець та кіз; 5,9 тис. коней; 4,8 млн. голів птиці.

Скотарство – традиційна галузь тваринництва, яка забезпечує населення Сумської області необхідними продуктами, такими як молоко та м'ясо. Ба більше, скотарство забезпечує не тільки населення, а й інші галузі економіки – рослинництво – органічними добривами, а молочну й м'ясну промисловість – сировиною. Зважаючи на сприятливі умови для розвитку, зокрема наявність достатньої кормової бази, скотарство має певні нереалізовані перспективи. Сьогодні воно спеціалізується на молочному й м'ясомолочному напрямках.

На початок 2020 р., як уже вказувалося, в Сумській області налічувалося 133 тис. голів ВРХ, з них 70,4 тис. корів. Аналізуючи динаміку чисельності худоби протягом 1991-2020 рр. спостерігаємо її постійне скорочення (рис. 3.1).

Наприклад, у 2018 р. поголів'я ВРХ було на рівні 149,7 тис. голів, у т.ч. 80,5 тис. корів (що до рівня 1990 р. становить 16,1% і 22,9% відповідно).

Надзвичайно швидко поголів'я ВРХ скорочення від 1995 до 2008 рр. У 2008 р. в поголів'я ВРХ на Сумщині скоротилося до 212,4 тис. голів ВРХ, у т.ч. корів – до 123,7 тис. голів, що до рівня 1990 р. становить 22,9% і 35,2% відповідно. Відзначимо, що якщо у 1990 р. в особистих підсобних господарствах утримувалося лише 8,9% усього поголів'я ВРХ і 19,9% корів, то сьогодні в особистих господарствах утримується майже половина худоби (47,4% ВРХ і 57,9% корів).

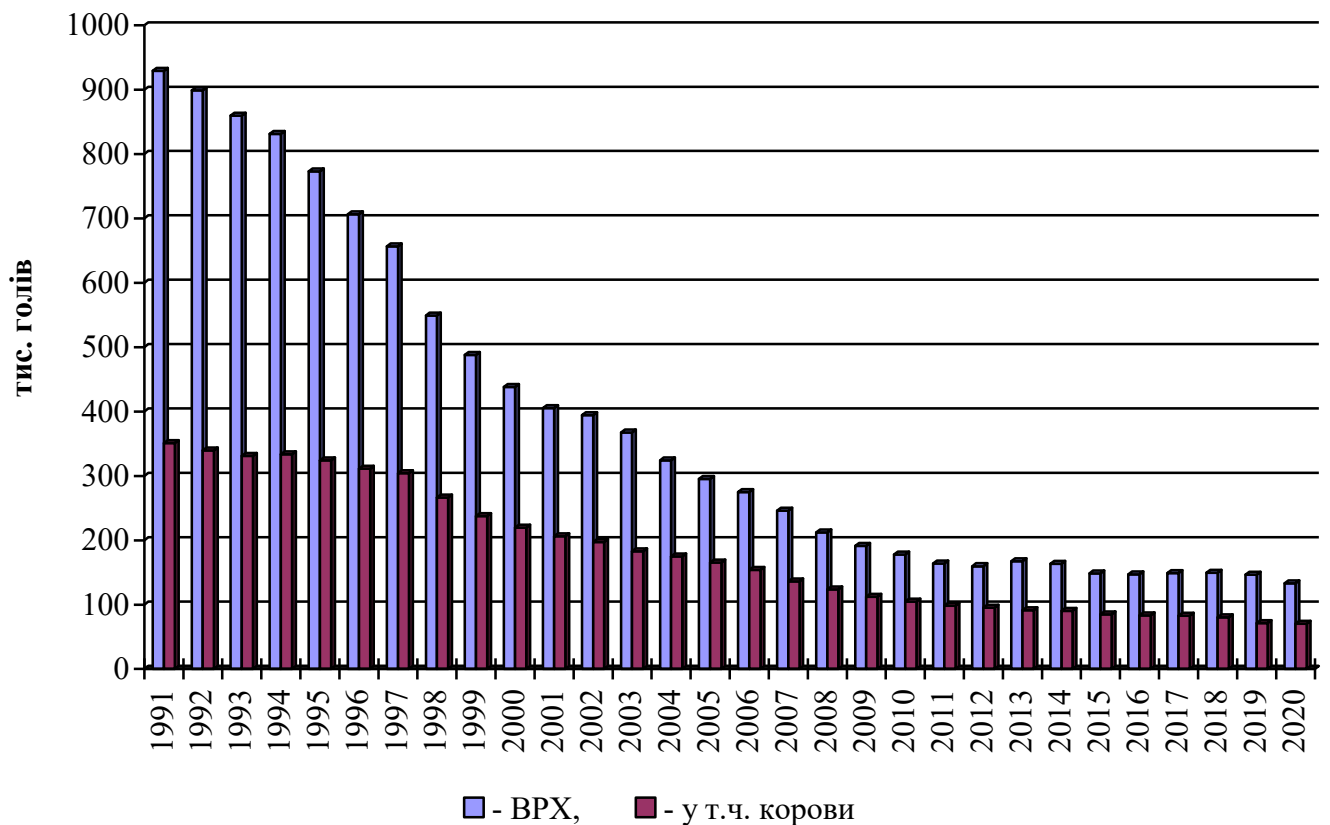

Рис. 3.1. Чисельність поголів'я худоби у Сумській області (станом на початок кожного року) [19, 20]

Виробництво м'яса. Не дивлячись на зменшення загальної чисельності поголів'я худоби, у 2019 р в регіоні було реалізовано на забій 68,7 тис. т м'яса тварин у живій масі), що на 1,9 тис. т. більше, порівняно із попереднім роком (табл. 3.1). Варто підкреслити, що виробництво м'яса на Сумщині впродовж останніх 5 років знаходиться приблизно на одному тому ж самому рівні.

Таблиця 3.1

Реалізація на забій сільськогосподарських тварин, тис. т. живої маси [6]

2015	2016	2017	2018	2019
66,5	68,2	65,0	66,6	68,7

Основну частину реалізованого на забій м'яса становить свинина і м'ясо птиці. Натомість яловичини у 2019 р. було реалізовано лише 9,9 тис. т і заготівля цього виду м'яса постійно скорочується. Для порівняння, у 1990 р. на забій було реалізовано 153,6 тис. т м'яса телятини та яловичини.

Виробництво молока. За підсумками 2019 р. по всіх категоріях господарств на Сумщині було заготовлено 396,2 тис. т молока. Порівняно із 2018 р., виробництво молока зменшилося на 3,5%, в т.ч. у агропідприємствах² – на 4,7% (вироблено 165,7 тис. т), а у особистих підсобних господарствах – на 2,6% (вироблено 230,5 тис. т).

Як бачимо, більша частина молока зараз виробляється у особистих підсобних господарствах (рис. 3.2), і їх частка вже довгий час тримається на рівні 58-60%. Разом з тим, потрібно вести мову і про якість молока. Наприклад, якщо брати молоко з високою жирністю, то агропідприємства виробляють понад 60% цього молока.

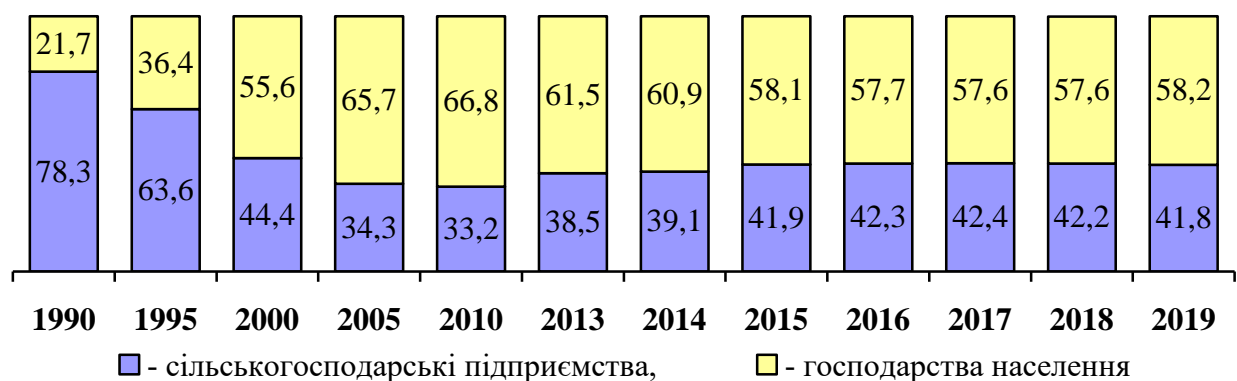

Рис. 3.2. Частка (%) підприємств різних типів у загальному виробництві молока [6, 20]

² Сьогодні в регіоні здійснюють економічну діяльність 32 крупнотоварних сільгоспідприємства із поголів'ям корів 400 голів і більше.

Суттєве скорочення поголів'я корів, про яке йшлося вище, зрозуміло, призвело до зменшення обсягів заготівлі молока, які скоротилися нижче позначки у 170 тис. т (рис. 3.3). Так, за результатами 2019 р. виробництво молока у регіоні склало лише 165,7 тис. т.

Серед позитивних моментів у розвитку молочного скотарства варто назвати відкриття модерних доїльних залів, котрих сьогодні в регіоні налічується 18 одиниць. У таких господарствах продуктивність корів збільшується, як і якість молока. За підсумками 2019 р., середній надій молока на корову досяг 5541 кг (рис. 3.4). Для порівняння, у 2006 р. надій молока був тільки 3229 кг на корову. Якщо раніше більшою продуктивність корів була в особистих господарствах, то сьогодні навпаки, у особистих підсобних господарствах він становить лише 3602 кг.

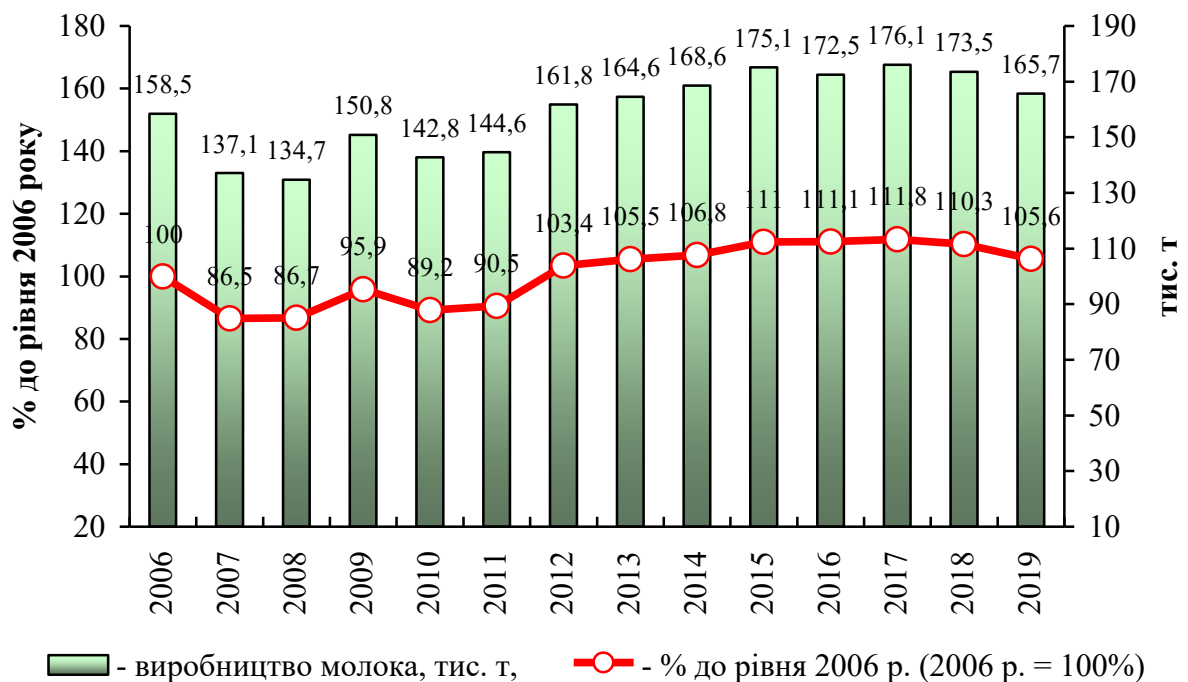

Рис. 3.3. Динаміка виробництва молока у агропідприємствах Сумської області

Особливе місце у складі скотарства посідають підприємства племінної справи, зокрема племінні заводи, де утримується близько 2,1 тис. корів та племінні репродуктори (1,8 тис. корів). Всього у регіоні нараховується 9 племзаводів і 11 племрепродукторів. Розводять лебединську й симентальську, а та-

кож інші породи корів (бура молочна, чорно-ряба молочна, червоно-ряба молочна, швіцька, світло-аквітанська).

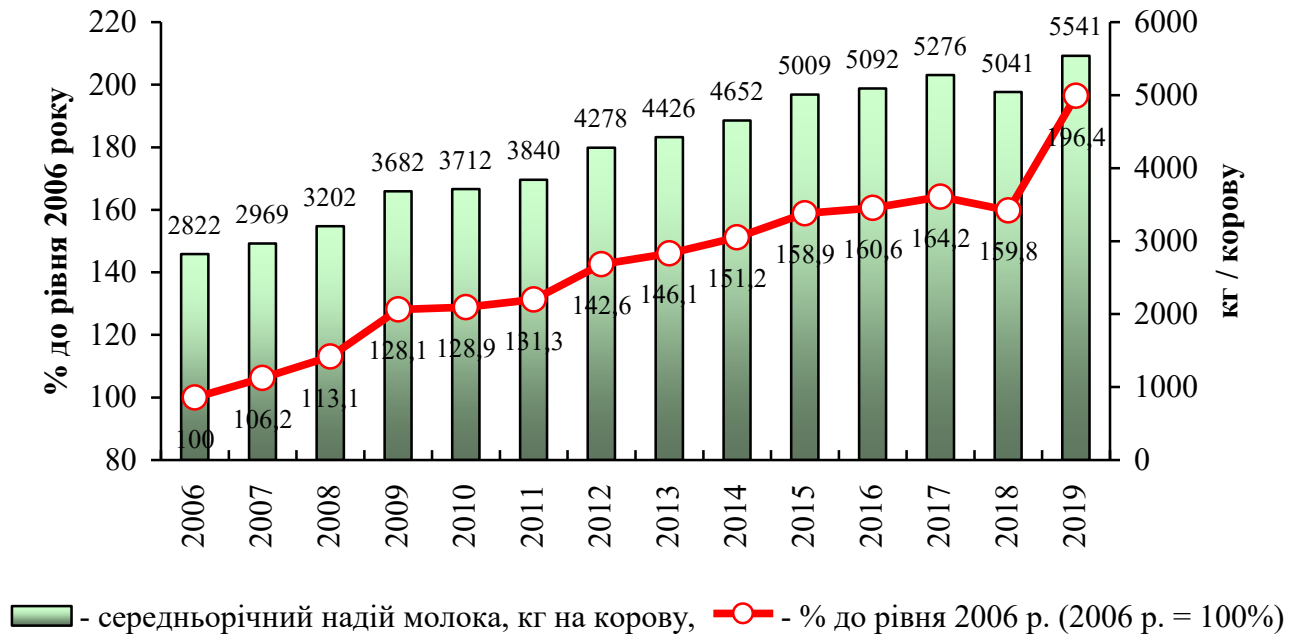

Рис. 3.4. Динаміка продуктивності корів у Сумській області [6, 20]

Свинарство – наступна за своєю важливістю галузь тваринництва, яка дає 33,7% виробництва м'яса у регіоні. Більше того, частка свинини постійно збільшується. Так, за підсумками 2019 р., на неї припадає 28,6% загального виробництва м'яса, тоді як у 2016 р. вона становила 24%, а у 2015 р. – тільки 20,4% загального виробництва м'яса у Сумській області.

Так само, як і поголів'я ВРХ та корів, чисельність свиней також відчутно скоротилася. Усього в Сумській області станом на початок 2020 р. у всіх категоріях господарств налічувалося 106,8 тис. гол. свиней, з них у агропідприємствах – 52,1 тис. 95% поголів'я представлене українською білою породою свиней, значно менше розводять миргородську(3%) та інші породи, зокрема ланграс. На вирощуванні останньої спеціалізується 2 племрепродуктори. Сьогодні поголів'я свиней менше, ніж було на початок 2018 р., коли в регіоні вирощувалося 115,1 тис. свиней. Цікаво, що у агропідприємствах поголів'я свиней дещо зменшилося (на 1,9%), тоді як у особистих підсобних господарствах – навпаки зросло на 19,0%. Але порівняно із 1990 р. поголів'я свиней на Сумщині зменшилося май-

же учетверо (рис. 3.5). І це не зважаючи на гарну кормову базу, зважаючи на значні обсяги вирощування в Сумській області картоплі та фуражного зерна.

Як бачимо, 54,7% поголів'я свиней припадає на господарства населення, але також цим займається і 60 підприємств). Причому в особистих особистих господарствах вирощують все менше, для порівняння у 2006 р. у особистих підприємних господарствах концентрувалося 65,8% поголів'я свиней. Тоді ці господарства давали 84,4% свинини, що вироблялася у регіоні, а зараз тільки 72,7%. Проте сільгосппідприємства Сумської області вирощують і реалізують населенню живих поросят 25-30 тис. голів щороку.

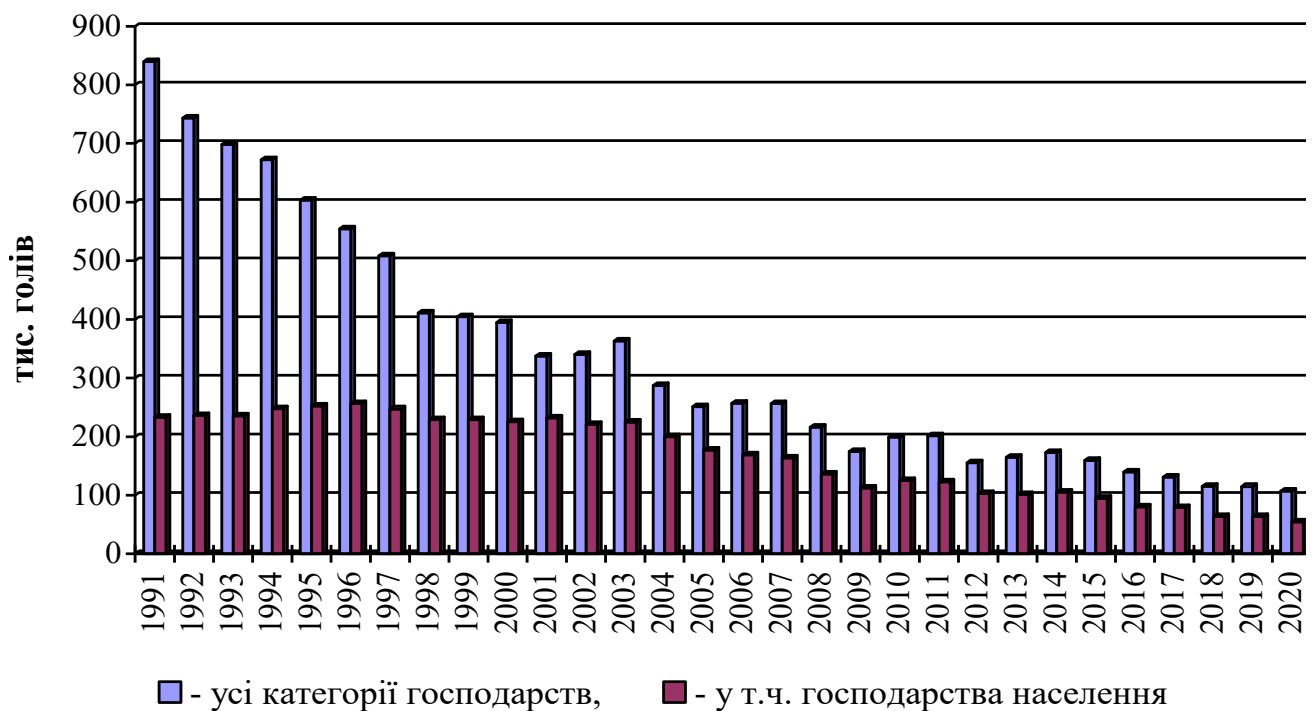

Рис. 3.5. Чисельність поголів'я свиней у Сумській області (станом на початок кожного року, тис. голів) за різними типами господарств [6, 20]

Вівчарство – це одна з підгалузей тваринництва, яка чи не найбільш занепадає. Хоча раніше в деяких селах, наприклад, у с. Могриця, працювали великі вівчарські радгоспи з багатотисячним поголів'ям цих тварин, які реалізовували як м'ясо, так і вовну. Сьогодні найбільшим вівчарським підприємством є ТОВ «Плодорозсадник», що знаходиться в Охтирському районі (1,1 тис. овець), де також розводять овець української м'ясо-вовнової породи [33].

На початок 2020 р. в Сумському регіоні утримувалося лише 11,0 тис. гол. овець, що до рівня 1991 р. складає тільки 4,7% (рис. 3.6). Більша частина овець знаходяться в особистих господарствах (55,5%), і в окремі роки, наприклад, протягом 2016-2018 рр., тут було збільшення чисельності овець, хоча й невелике. Скорочення поголів'я овець призвело й до зменшення настригу вовни. За підсумками 2019 р. її було настрижено лише 21 тону, тобто тільки 3% до рівня 1990 р. Основну кількість вовни (13 тон) також заготовлено у особистих підсобних господарствах. Хоча сьогодні йдуть розмови про створення українсько-лівійської вівцеферми у тій же Могриці.

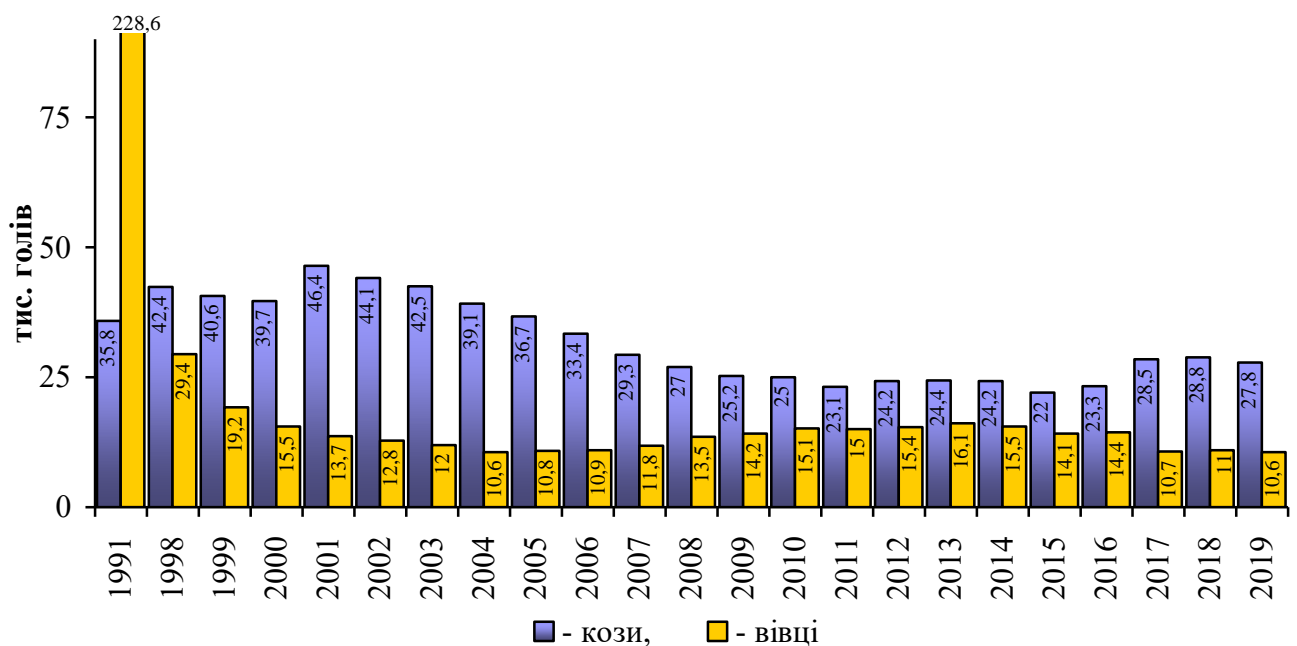

Рис. 3.6. Чисельності поголів'я овець та кіз у Сумській області (станом на початок кожного року тис. голів) [9, 20, 34, 35]

І хоча питома вага вівчарства у загальному виробництві м'яса завжди була дуже мала, але сьогодні вона зовсім жалюгідна. За підсумками 2019 р. в Сумській області було заготовлено лише 437 ц баранини, що менше 0,2% виробництва м'яса в регіоні.

Козівництво. Для цієї підгалузі тваринництва загалом характерні названі вище негативні тенденції, хоча чисельність поголів'я кіз більша, ніж овець. У 2019 р. у господарствах усіх категорій кіз було 27,8 тис. голів, інакше кажучи, у понад 2,5 рази більше, чим овець. Причому цікаво, що у 1991 р. ситуація була протилежно –

чисельність овець (232,8 тис. голів) була понад у 7 разів більшою, ніж поголів'я кіз (31,6 тис. голів). Повертаючись до козівництва зауважимо, що сьогодні поголів'я цих тварин становить 90% від рівня 1991 р., тобто скоротилося відносно незначно. Переважаюча частина поголів'я, можна сказати навіть практично усі (99,7%) кози і цапи, утримується сьогодні в особистих господарствах. У агропідприємствах утримується сьогодні лише близько 100 кіз.

Птахівництво – прибуткова підгалузь тваринництва, відтак воно розвинене в області повсюдно. У агропідприємствах розводять переважно курей, а в особистих підсобних господарствах – не тільки курей, а й також качок та гусей. Продукція птахівництва – м'ясо, а також яйця, котрих протягом року можна отримати 250-300 шт. від однієї курки, 180-200 шт. від однієї качки і 40-50 шт. від однієї гуски.

Станом на 1990 р. у Сумській області працювало 12 крупних птахівницьких господарств, у т.ч. у с. Косівщина Сумського району, у м. Ворожбі Білопільського району, смт. Ямполі, Великій Писарівці, м. Білопільлі, м. Краснопільлі, у м. Шостці, смт. Воронежі та ін. Після певного занепаду, зараз у цій підгалузі спостерігається деяке пожвавлення, хоча попередньої чисельності птиці досягти поки що не вдалося, й нині чисельність її поголів'я до рівня 1991 р становить 68,1%.

Станом на 01.02.2020 р. в усіх категоріях господарств налічується 6745,5 тис. гол. птиці всіх видів³. У 2020 р., порівняно із 2019 р., кількість птиці зменшилася на 9,9% (або на 750 тис. голів). Цікаво, що скорочення сталося передусім за рахунок особистих підсобних господарств (скорочення на 13,2%), натомість у агропідприємствах чисельність птиці зросла на 4%. У останній категорії господарств вирощується 1189,9 тис. голів різної птиці, з яких найбільш чисельним є поголів'я курей – 990,8 тис. голів, індиків – 102,6 тис. голів та перепелів – 79,6 тис. голів. Значно менше утримується качок – 16,4 тис. голів.

---

³ На початок 2018 р. в господарствах Сумської області усіх типів налічувалось 4,9 млн. голів птиці (11-е місце серед регіонів України). За 2017 р. було вироблено 382,7 млн. шт. яєць від усіх видів птиці (16-е місце серед областей України) [42].

За результатами 2019 р. у Сумській області всіма категоріями господарств вироблено 410,9 млн. шт. яєць, що до рівня 1991 р. (рис. 3.7) становить 78,4%. В середньому по Сумській області одержано по 195 шт. яєць на одну курку-несучку.

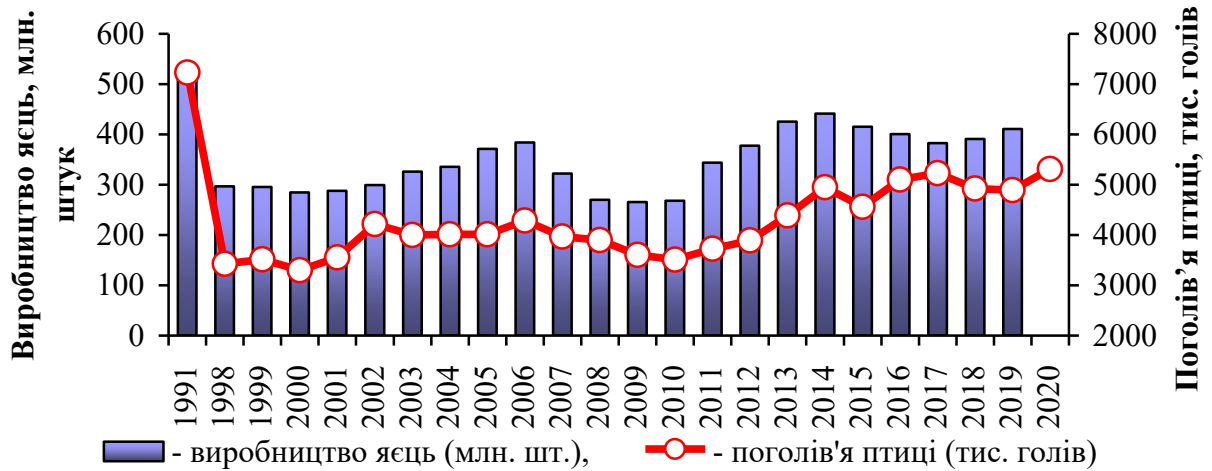

Рис. 3.7. Поголів'я та продуктивність птахівництва у Сумській області (усі види господарств) [7, 8, 20, 34, 35]

Більша частина знесених яєць припадає на особисті підсобні господарства населення – 248,4 млн. шт. Однак, порівняно із 2018 р., в особистих підсобних господарствах виробництво яєць зменшилося на 1,0%, натомість сільгосп-підприємствами у 2019 р. було вироблено більше яєць на 16,2%, ніж у попередньому році. Але вже тривалий час частка яєць птиці, знесених у особистих господарствах є більшою від аналогічного показника агропідприємств й перевищує 60% (рис. 3.8).

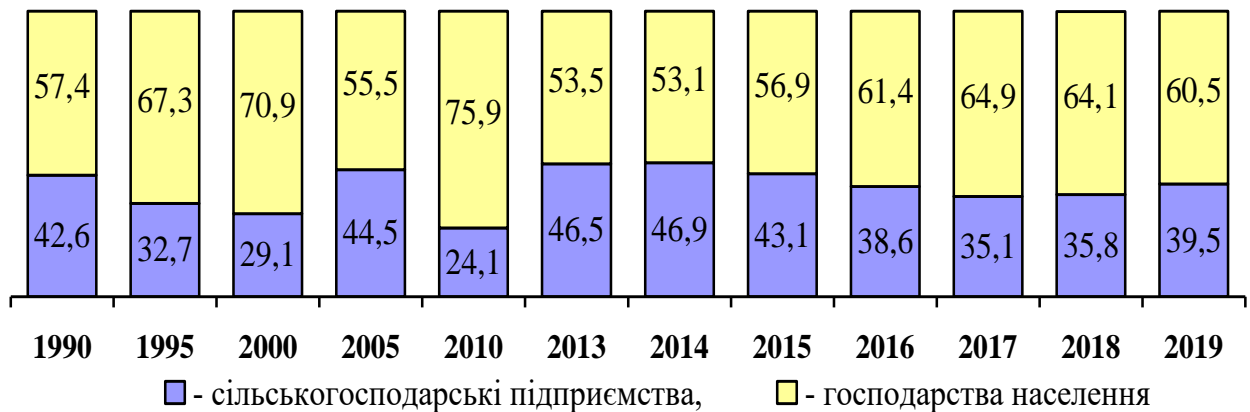

Рис. 3.8. Частка (%) агропідприємств та особистих господарств у загальному виробництві яєць від усіх видів птиці [6, 20, 34, 35]

Крім виробництва яєць, сьогодні птахівництво у Сумській області дає 28,6% загального виробництва м'яса, лише трохи поступаючись свинарству 33,7%. Цікаво, що 15 років тому частка птахівництва у виробництві усіх видів м'яса на Сумщині була вдвічі меншою 13,4%. Але й сьогоднішній показник виробництва м'яса птиці до рівня 1990 р. становить 55,7%.

У структуру тваринництва Сумської області також входить *ставкове рибництво*. У даному регіоні в основному розводять 2 види ставкових риб: дзеркального коропа та товстолобика. За підсумками 2018 р. на водоймах Сумського регіону було виловлено 2304,2 т риби [13]. Такі обсяги вилову становлять близько 70% до рівня 1990 р., хоча обсяги вилову ставкової риби поступово збільшуються

Кролівництво у Сумській області представлене виключно в особистих господарствах. Хоча раніше в регіоні була спеціалізована ферма, де вирощували кролів, норок і тхорів (с. Чернеччина Сумського району).

Хутрове звірівництво сьогодні є лише в деяких особистих господарствах, хоча раніше цим займалися окремі господарства в Сумському, Охтирському, Конотопському та районах.

Бджільництво сьогодні досить розвинена підгалузь тваринництва в області. 90% усіх пасік, що нині функціонують на Сумщині належать до особистих господарств населення. З року в рік пасічники регіону отримують близько 4 тис. т меду, що переважно реалізується населенню області.

Підсумовуючи даний підрозділ, слід відзначити різноспрямовані тенденції, що стосуються певних видів продукції тваринництва у регіоні (табл. 3.2).

Як можна бачити з таблиці 3.2, багато підгалузей тваринництва на сьогодні зазнали суттєвих втрат, особливо якщо порівнювати обсяги їх виробництва із 1990 р. Так виробництва молока у Сумській області до рівня 1990 р. становить 43,6%, яєць – 77,1%, м'яса – 29,3%, вовни – 3%. Позитивним моментом є те, що в регіоні з'являються, можна сказати навіть екзотичні підгалузі тваринництва, як, наприклад, страусівництво чи равликівництво (рис. 3.9). Розвивається також бджільництво (виробництво меду зросло майже у 2,5 рази).

Таблиця 3.2

**Виробництво основних видів продукції тваринництва у Сумській області
за всіма категоріями господарств**

Роки	М'ясо (у забійній вазі), тис. т	Молоко всіх видів, тис. т	Яйця від птиці всіх видів, млн. шт.	Вовна всіх видів, т	Мед, т
1985	150,4	953,4	532,0	696	...
1990	153,6	1024,7	532,2	703	1589
1995	90,5	718,9	298,7	308	...
2000	67,5	479,6	284,7	45	3290
2005	56,4	498,2	371,6	31	2510
2010	40,4	430,5	267,9	37	2554
2015	43,8	417,6	415,5	25	2956
2017	44,1	416,0	382,7	21	3112
2018	45,4	410,1	390,8	25	4011
2019	47,1	396,2	410,9	21	3907

Наприклад, зареєстроване в Лебединському районі фермерське господарство «Ферма Еко», що спеціалізується на вирощуванні породи равликів та виробництво різної харчової продукції з них (равлик охолоджений, ікра равликів, равлик фарширований, паштет з м'яса равлика “Snail time”, філе равлика у власному соку в оливковій олії, філе равлика заморожене).

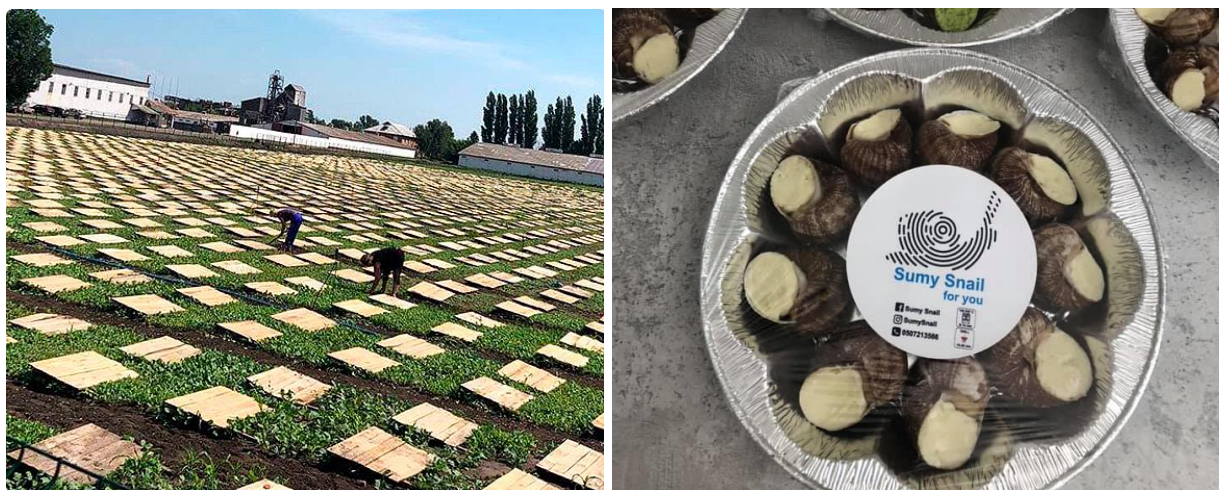

Рис. 3.9. Вирощування равликів у Лебединському районі (ліворуч) [38],
продукція ферми «Sumy Snail» (праворуч)

Інше подібне підприємство – ферма «Sumy Snail» – вирощує й реалізує живих равликів, м'ясо равликів та равликів, фаршированих соусом А-ля песто і вершковим соусом на основі сирів Горгонзола та ДорБлю.

3.2. Територіальна структура тваринництва

Тваринництво як одна з двох головних галузей сільського господарства, представлене у всіх адміністративно-територіальних одиницях Сумської області, включаючи міські ОТГ. Аби оцінити територіальні (географічні) особливості тваринництва, для кожного показника цієї галузі було розраховано значення індексу територіальної концентрації $I_{\text{ТК}}$ [3], котрий дозволяє встановити спеціалізацію певного регіону й оцінити його роль на тлі відповідного загальнообласного показника. Вказаний індекс було розраховано тільки для сільгосп підприємств, оскільки лише для цієї категорії господарств статистичні дані були доступні в розрізі районів.

За величиною $I_{\text{ТК}}$ реалізації на забій сільськогосподарських тварин агропідприємствами виділяються Сумський ($I_{\text{ТК}} = 5,54$) й розташовані поруч Тростянецький ($I_{\text{ТК}} = 1,08$) і Краснопільський ($I_{\text{ТК}} = 1,67$), і райони. Цікаво що розбіжність між умовно «найгіршими» Середино-Будським і Ямпільським районами ($I_{\text{ТК}} = 0,08$) і «найкращим» Сумським районом ($I_{\text{ТК}} = 5,54$) складає майже 70 разів (рис. 3.10). Сумський і Краснопільський райони, разом з підприємствами Буринського, Конотопського і Тростянецького районів забезпечують понад 75% виробництва м'яса у регіоні.

Географія скотарства. Поголов'я ВРХ розподіляється між різними адміністративними районами вкрай непропорційно. Найбільша кількість ВРХ утримується в агропідприємствах Сумського (7479 голів) і Конотопського (6961 голів) районів, на котрі припадає 28,4% поголів'я ВРХ, що вирощується агропідприємствами Сумської області. Ті ж географічні закономірності прослідковуються і щодо корів, поголів'я яких є найбільш масовим у Сумському (понад 3,5

тис. голів), Охтирському (2,8 тис. голів) і Конотопському (2,7 тис. голів) районах. Досить чисельним (близько 2 тис. голів) є поголів'я корів у Роменському, а також у Буринському й Лебединському.

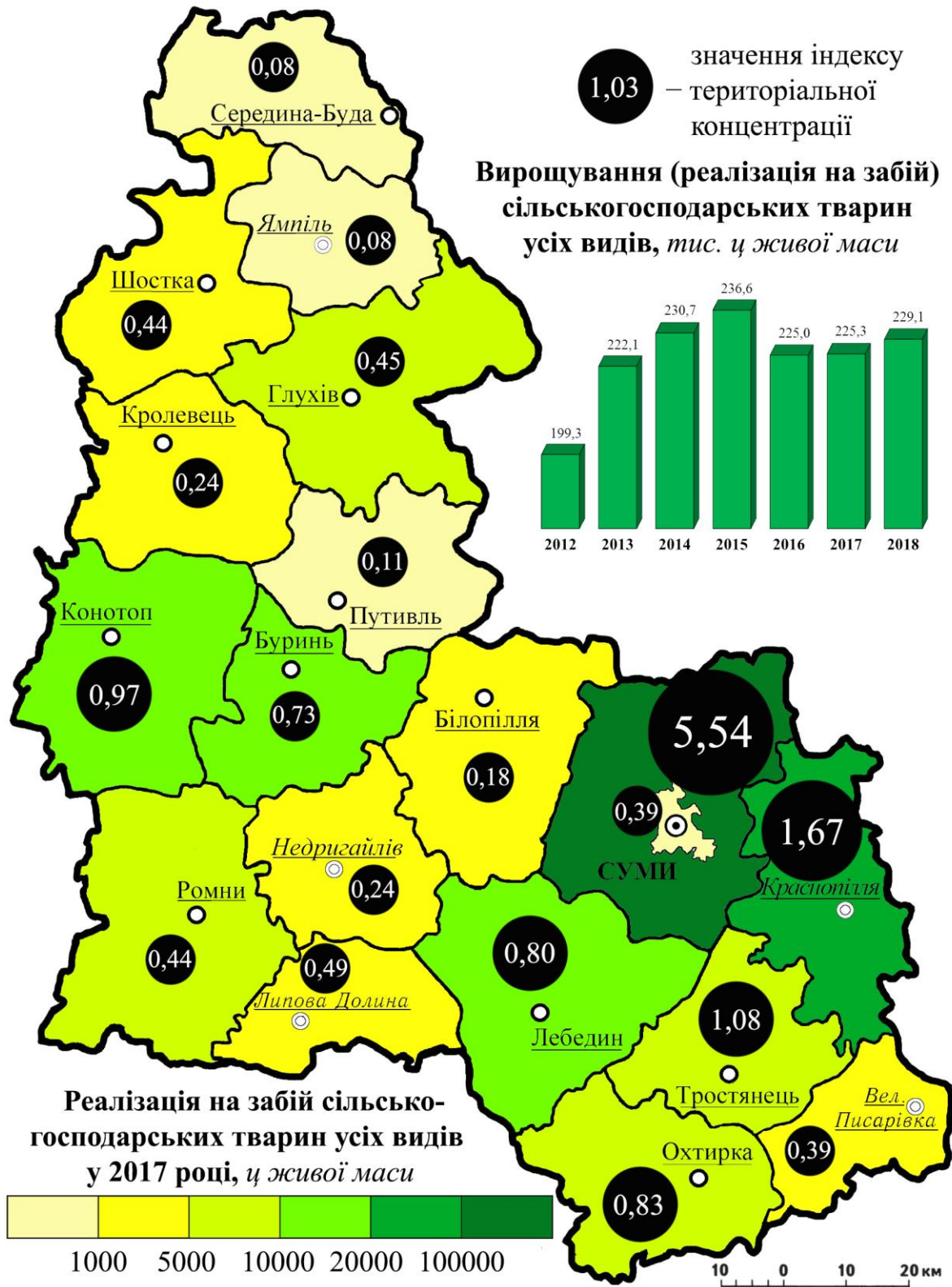

Рис. 3.10. Реалізація на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі) за адміністративними одиницями Сумської області [3]

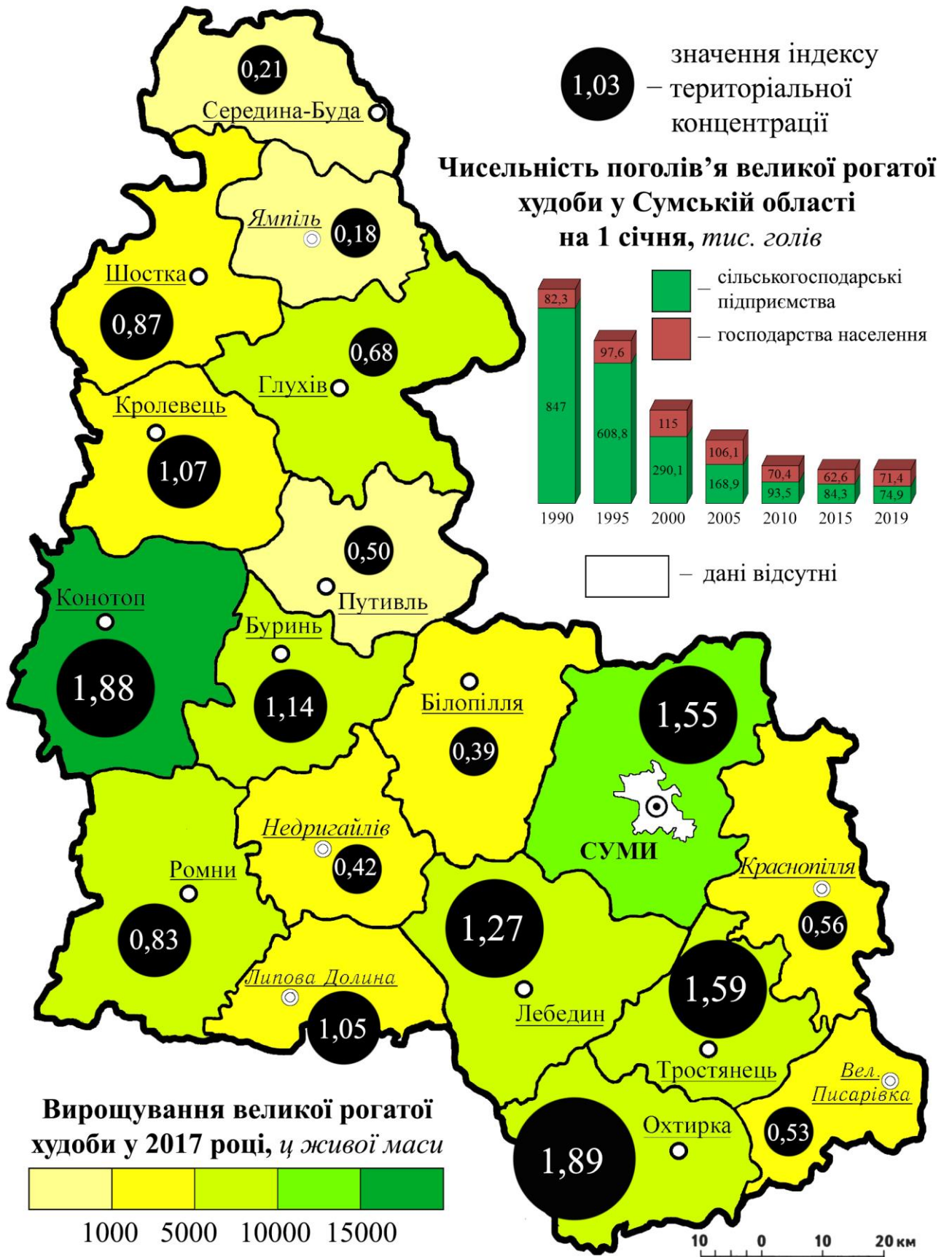

Рис. 3.11. Вирощування агропідприємствами ВРХ за адміністративними одиницями Сумської області [3]

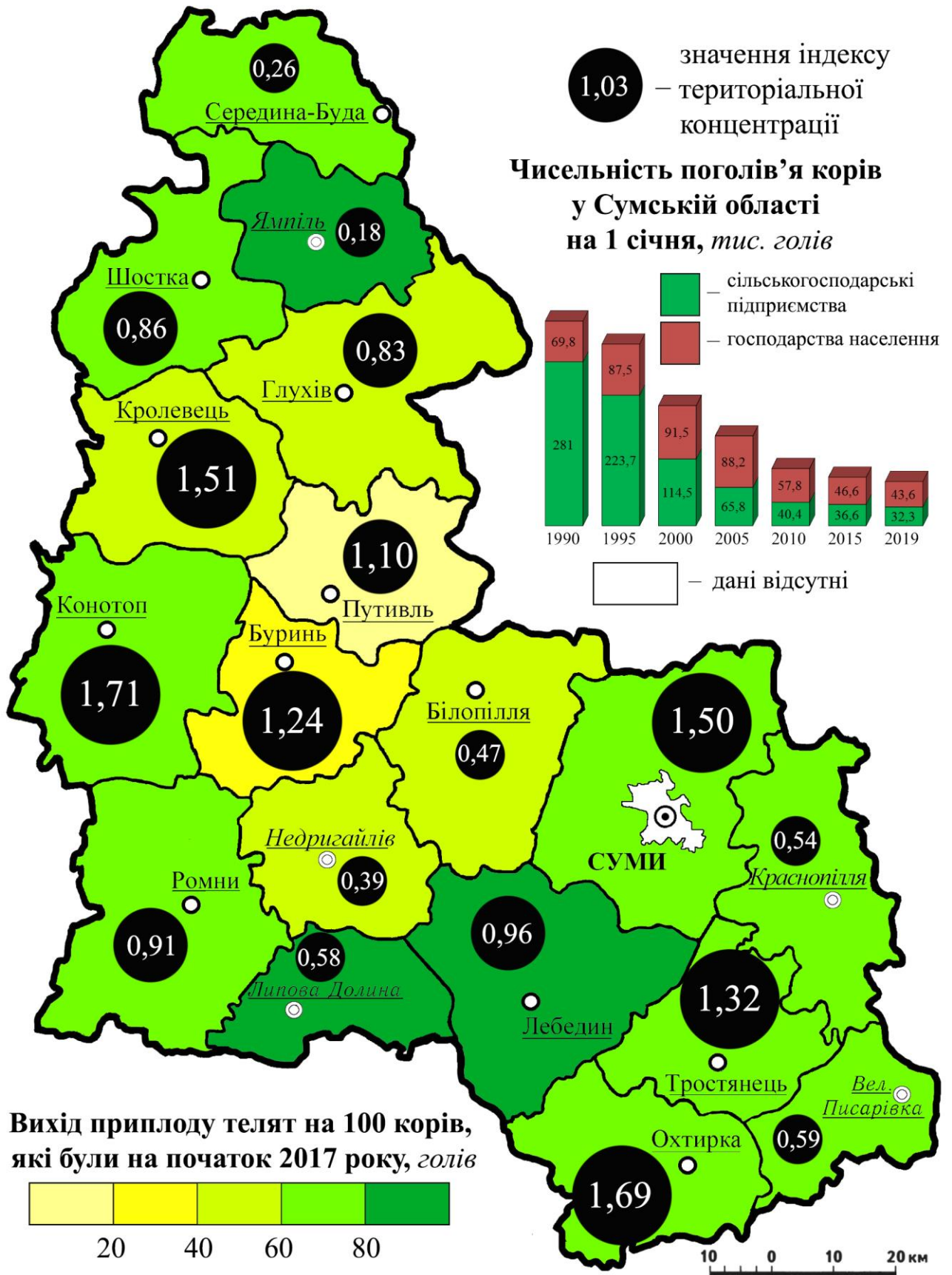

Рис. 3.12. Вирощування агропідприємствами корів за адміністративними одиницями Сумської області [3]

Якщо враховувати площу земельних угідь, як це передбачає методика розрахунку I_{TK} , ВРХ найбільше сконцентрована у чотирьох районах: Конотопському і Охтирському ($I_{TK} - 1,88-1,89$), а також у Тростянецькому ($I_{TK} - 1,59$) та Сумському ($I_{TK} - 1,55$) (рис. 3.11). Найменша концентрація поголів'я ВРХ у агропідприємствах характерна для Середино-Будського ($I_{TK} - 0,21$) і Ямпільського (0,18) районів – північних районів області

Станом на 1.01.2020 р. у агропідприємствах і особистих підсобних господарствах утримується майже паритетна чисельність ВРХ – відповідно 66,8 тис. голів і 70,4 тис. голів. При цьому, порівняно із аналогічною датою 2019 року, у особистих підсобних господарствах поголів'я ВРХ скоротилося на 1,4%, а в агропідприємствах – аж на 10,8%.

Подібні географічні закономірності має й територіальна концентрація чисельності корів (рис. 3.12), які в основному зосереджені у Конотопському ($I_{TK} - 1,71$) і Охтирському ($I_{TK} - 1,69$), а також у Кролевецькому та Сумському районах ($I_{TK} - 1,50-1,51$). Цього разу паритету немає – більша частина поголів'я корів утримується сьогодні в особистих підсобних господарствах (41,9 тис. гол.), а менша – у агропідприємствах 29,6 тис. гол. За 2019 р. поголів'я корів у Сумській області скоротилося майже на 6% і знову ж таки в особистих підсобних господарствах – лише на 4%, а в агропідприємствах аж на понад 8%. Так само, як і для ВРХ в цілому найнижча територіальна концентрація поголів'я корів характерна для агропідприємствах північних районів регіону – Середино-Будського ($I_{TK} - 0,26$) і Ямпільського (0,18).

Аналізуючи географічні закономірності поширення молочного тваринництва у Сумській області відзначаємо, що у цьому плані виділяються ті райони, де є крупні товаровиробники молока. А це Тростянецький район (ТОВ «Велетень»), Глухівський район (ТДВ «Маяк»), Конотопський район (ТОВ «Молоко вітчизни») і Сумський район (ТОВ АФ «Лан», Підліснівська філія ПрАТ «Райз-Макисмко» та ін.) (рис. 3.13). Причому в двох останніх районах об'єми виробництва молока наближалися до 300 тис. центнерів.

Рис. 3.13. а) доїльна зала у ТОВ «Молоко Вітчизни» (ліворуч); ферма ТОВ «Велетень» (праворуч) [20]

Крім названих вище адміністративних одиниць області, за обсягами виробництва молока вирізняються Роменський, Охтирський, Буринський і Тростянецький райони, де агропідприємствами виробляється понад 100 тис. ц у кожному (рис. 3.14). Прикро, що здав позиції Путивльський район, котрий раніше входив до лідерів з молочного виробництва. Найменша концентрація виробництва молока, так само, як і у випадку з поголів'ям ВРХ та чисельністю корів, у Ямпільському і Середино-Будському районах, – близько 5-10 тис. ц молока в кожному.

Як і основна частина поголів'я корів, так і більша частина молока, сьогодні виробляється у особистих підсобних господарствах – 230,5 тис. т, проти 165,7 тис. т молока, вироблених за 2019 р. у агропідприємствах. У 2020 р., порівняно із попереднім, виробництво молока у Сумській області скоротилося на 3,5%, тобто значно менше, ніж чисельність поголів'я корів, які дають основну частину товарного молока. Це свідчить про зростання продуктивності дійного стада.

Географія свинарства у Сумській області є дещо відмінною від географії скотарства. Найбільша кількість свиней утримується в господарствах трьох районів: Сумського (19,5 тис. гол.), Краснопільського (11,3 тис. гол.) і Лебединського районів (2,9 тис. гол.). У цих же районах і найбільший забій свиней (27,8, 16,3 і 4,5 тис. ц у живій масі відповідно). На жаль, доводиться відмітити, що у чотирьох районах області (Ямпільський, Шосткинський, Кролевецький,

Путивльський) де агропідприємства зовсім не займаються вирощуванням сви-
ней (рис. 3.15).

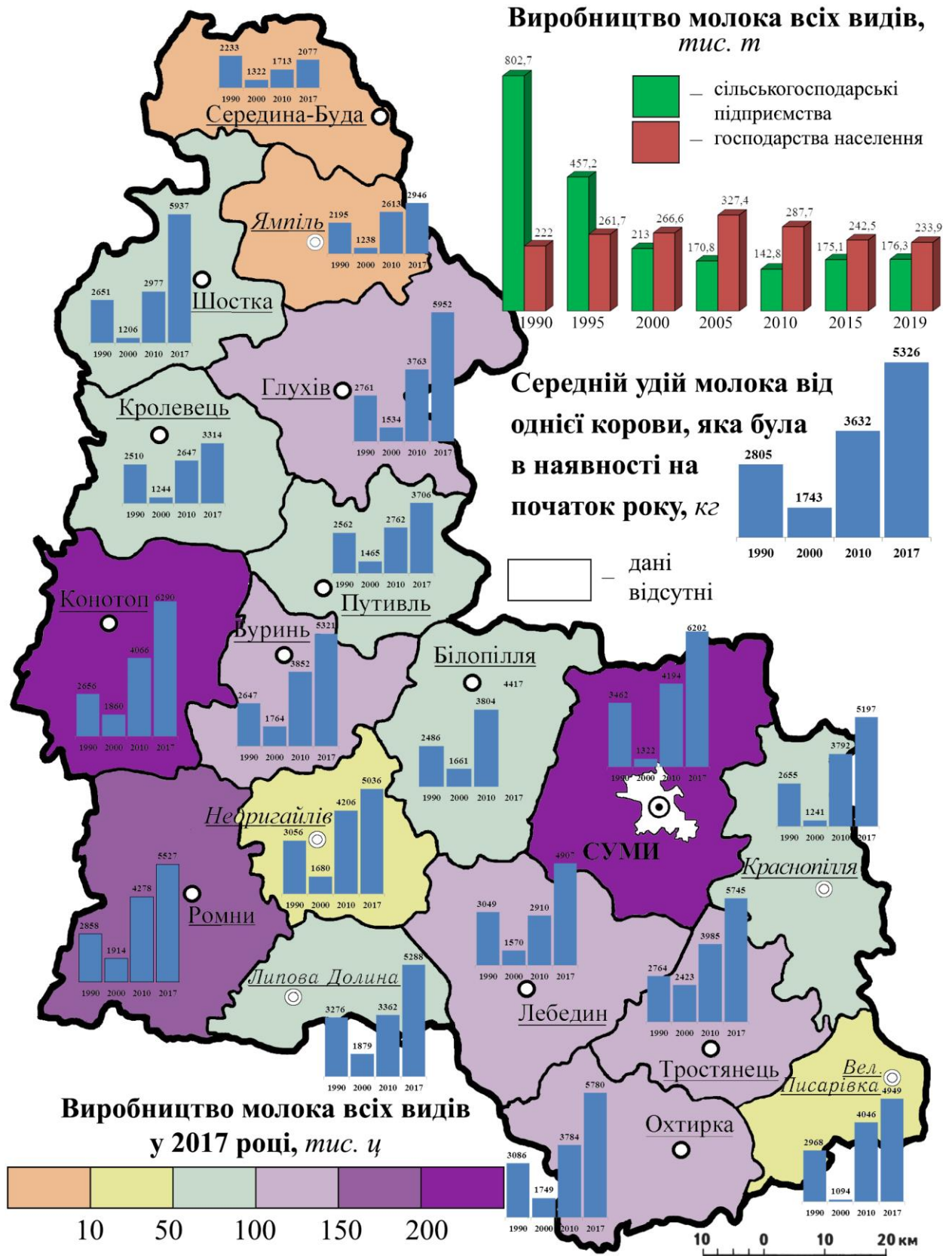

Рис. 3.14. Виробництво молока у господарствах усіх типів за адміністративними одиницями Сумської області [3]

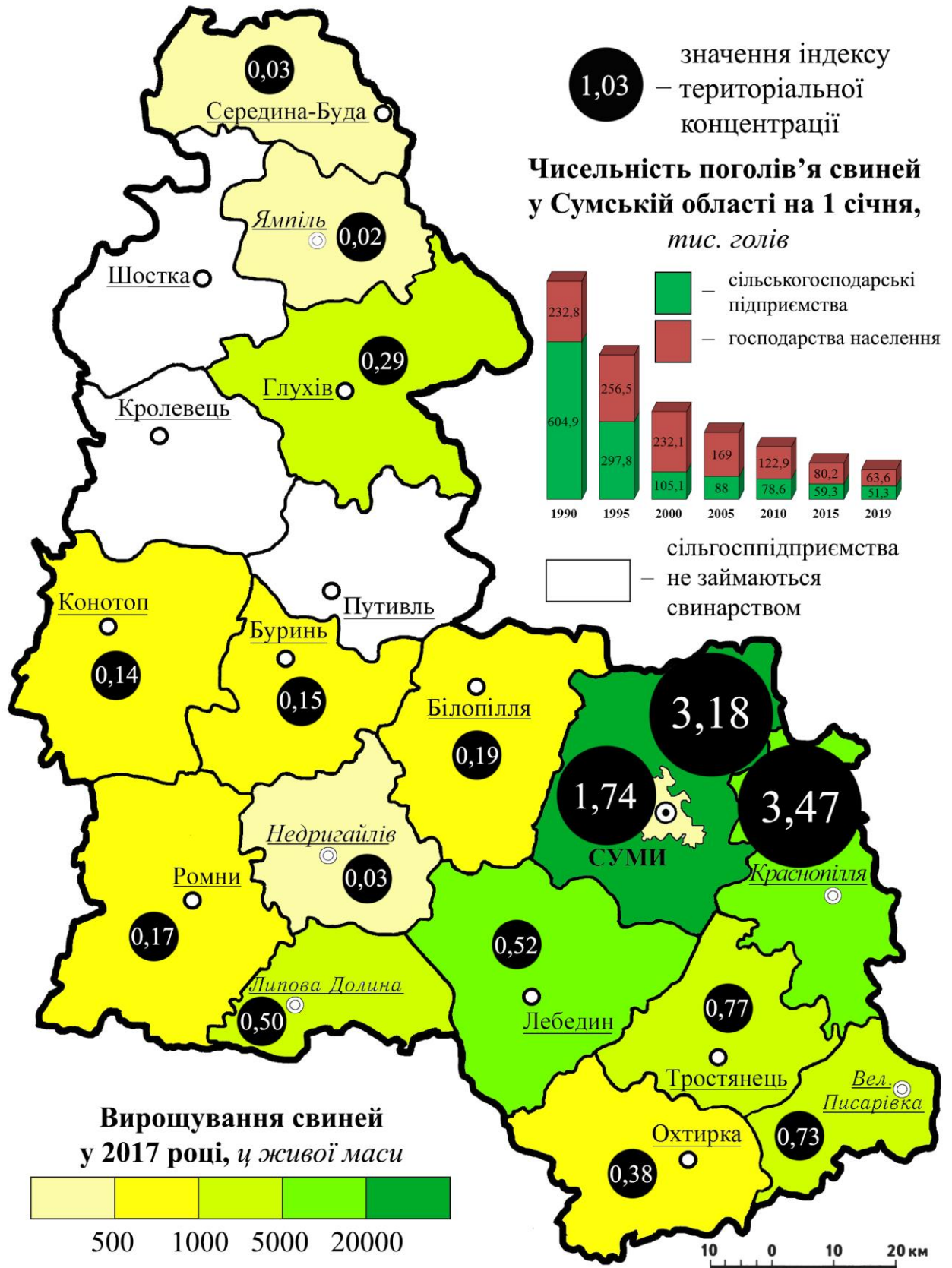

Рис. 3.15. Територіальна концентрація вирощування агропідприємствами свиней за адміністративними одиницями Сумської області [3]

Як і у випадку з чисельністю поголів'я ВРХ й корів та з виробництвом молока, так і тут, – більша частина поголів'я свиней сьогодні утримується в особистих підсобних господарствах – 63,5 тис. голів, тоді як у агропідприємствах на протязі 2019 р. вирощувалося 51,2 тис. свиней. Але протягом названого року у сільгоспідприємствах чисельність свиней скоротилася на 2,5%, а у особистих підсобних господарствах свинопоголів'я скоротилося аж на 9,4%.

За значеннями I_{TK} поголів'я свиней у агропідприємствах також вирізняються райони, де є крупні свинокомплекси Краснопільський ($I_{TK} - 3,47$), завдяки ТОВ «Краснопільський м'ясо-молочний комплекс» (с. Лісне) і Сумський ($I_{TK} - 3,18$) ТОВ АФ «Вперед» (с. Миколаївка Сумського району) райони. Також значним є значення I_{TK} поголів'я свиней і на території Сумської міської ОТГ ($I_{TK} - 1,74$). Для цих же районів характерне й найбільше виробництво м'яса свинини: Сумський район – 32,1 тис. ц, Краснопільський – 17,5 тис. ц. Також відносно велике є виробництво свинини підприємствами Лебединщини (5,3 тис. ц).

Географія вівчарства та козівництва. У результаті дослідження встановлено, що основна частина поголів'я овець утримується в Охтирському районі, де їх нараховується понад 2 тис. голів. Порівняно значна кількість овець також утримується в господарствах Шосткинського, Конотопського і Білопільського районів. Зовсім не розводять овець та кіз у господарствах Путивльського, Кролевецького, Липоводолинського, а також Тростянецького і Сумського районів.

Географія конярства. Сьогодні конярство, як і козівництво чи вівчарство, належить до другорядних галузей тваринництва у Сумській області. Поголів'я коней скорочується, що зумовлене зменшенням їх ролі як тягової сили в господарстві. Всього у Сумській області на 1.01.2018 р. нараховувалося 6,9 тис. коней, причому більшість у особистих господарствах, тоді як у агропідприємствах утримується тільки близько 800 голів коней. Найбільша чисельність цих тварин у сільгоспідприємствах Лебединського і Охтирського районів; досить значна вона у Роменському, Липоводолинському, Кролевецькому і Сумському районах. Разом з тим, конярство як сегмент тваринництва, практично відсутнє у

агропідприємствах Шосткинського, Глухівського, Ямпільського і Путивльського районів.

Серед позитивних трендів – нова риса в конярстві – вирощування верхових (спортивних) коней. Так 1-й Сумський племінний кінний завод (с. Патріотівка Лебединського району), зосереджений на вирощуванні української верхової та орловської рисистої порід коней. Іншим прикладом є розведення чистокровних і напівкровних коней ахалтекинської породи (племінна кінна ферма «Ахалтекинець України» в с. Жолдаки Конотопського району).

Географія птахівництва. Птахівництво суттєво неоднорідно розвинене, якщо говорити про сільгоспідприємства, за адміністративно-територіальними одиницями Сумської області. Воно зовсім відсутнє у агропідприємствах дванадцяти районів (Білопільському, Буринському, Великописарівському, Глухівському, Краснопільському, Кролевецькому, Лебединському, Охтирському, Середино-Будському, Тростянецькому, Шосткинському, Ямпільському). Натомість в інших районах його концентрація надвисока. Станом на 1.01.2020 р. найчисельнішим поголів'я птиці було у агропідприємствах Сумського району (близько 2 млн. голів). З них близько 1,7 млн. яєчних курей утримується в ТОВ «Авіс-Україна» (с. Косівщина Сумського району) (рис. 3.16). Порівняно чисельним поголів'я птиці є у агропідприємствах Недригайлівського (47 тис. голів), Путивльського, Роменського, Конотопського і Липоводолинського районів.

Рис. 3.16. У цеху ТОВ «Авіс-Україна»

ТОВ «Авіс-Україна» на рік виробляє до 200 млн. курячих яєць (більше половини від усіх яєць, вироблених у Сумській області). Продукція ТОВ реалізується не тільки на регіональному, а й на загальноукраїнському ринку і включає 6 торгових марок (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Продукція ТОВ «Авіс-Україна» (ліворуч) та укладання продукції в ТОВ «Птахопродукт-2007» (праворуч) [20]

Іншим важливим виробником яєць у Сумській області є ТОВ «Птахопродукт-2007», яке має потужності (три птахофабрики з виробництва курячих яєць до 5 млн. шт/місяць, комбикормовий завод потужністю до 1600 т комбикорму на місяць) [20], розміщені у Липоводолинському й Недригайлівському районах. Яйця птиці не тільки надодть на продаж населенню через торговельну мережу, їх також відправляють на інкубацію. Це забезпечує щорічну роботу інкубаторних підприємств, якими потім реалізується до 1 млн. голів курчат.

Географія бджільництва. У Сумському регіоні станом на 1.01.2020 року в господарствах усіх типів було 123 200 бджолиних сімей, з яких 99%, утримується в особистих господарствах. Однак, на жаль, статистика у розрізі адміністративних одиниць ведеться лише для сільгоспідприємств, щодо яких можна сказати наступні географічні закономірності. Більше всього бджолосімей утримується в господарствах Краснопільського (346 бджолосімей), Охтирського (316 бджолосімей), Сумського (204 бджолосімей), Роменського (164 бджолосім'ї) районів. Дещо менше дана підгалузь представлена у агропідприємствах Конотопського, Недригайлівського і Липоводолинського районів – у кожному

більше 100 бджолосімей. Натомість господарства Шосткинського, Глухівського, Буринського, Путивльського і Тростянецького районів зовсім не займаються бджільництвом – тут воно є лише у господарствах населення.

У відповідності до розподілу бджолосімей, виробництво меду також в основному здійснюється у особистих підсобних господарствах (за результатами 2019 р. у цій категорії господарств вироблено 3,9 тис. т меду, тоді як у сільгосппідприємствах – лише 38 т). У розрахунку на 1 бджолину сім'ю у регіоні припадає 31,8 кг меду. Як додатковий продукт, у даній підгалузі виробляється щорічно майже 50 тонн воску [12].

Слід підкреслити, що бджільництво – одна з нечисленних галузей тваринництва в регіоні, які збільшують обсяги виробництва (передусім за рахунок приватних пасік населення). Це ілюструє той факт, що підсумками 2017 р. Сумський регіон був на 11 місці в Україні, а за підсумками 2019 р. вона перемістилася уже на 7-е місце серед областей України за збором меду. Сьогодні заготівля меду за господарствами усіх типів становить майже 200% до рівня 1990 р. Прикметно, що в особистих підсобних господарствах цей показник становить 300%, а от у агропідприємствах – тільки 6,7% [44, 45].

РОЗДІЛ 4.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота має достатню кількість цікавого матеріалу, який можна використати в освітньому процесі під час вивчення географії у закладах загальної середньої освіти, особливо в шкільному курсі «Україна і світове господарство» (9 клас) [26].

Вивчаючи розділ II «Первинний сектор господарства», тема 1 «Сільське господарство» можна використати інформацію з першого та другого розділу», а саме під час вивчення структури та розміщення тваринництва, зональної спеціалізації сільського господарства України та сільського господарства у своєму регіоні.

Як приклад, наводимо урок з можливостями використання матеріалів кваліфікаційної роботи на уроках географії в закладах загальної середньої освіти.

Тема уроку: сільське господарство України. Тваринництво.

Мета:

освітня – дати характеристику сільському господарству (значення, види діяльності в ньому, основні райони тваринництва, територіальна структура), сформувати знання про зональну спеціалізацію сільського господарства, про приміські сільськогосподарські райони, ознайомити з основними проблемами галузі;

розвиваюча – формувати вміння визначати шляхи вирішення проблем, удосконалювати навички аналізу статистичних даних; розвивати логічне мислення; удосконалювати навички роботи з картами (показ основних районів тваринництва);

виховна – виховувати екологічну культуру учнів; сприяти розвитку економічному вихованню, творчому підходу до розв’язання завдань.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник географії, атлас, карта «Сільське господарство України», контурні карти, мультимедійна презентація, статистичні дані про розвиток сільського господарства.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент. Привітання, перевірка готовності кабінету та учнів до уроку, перевірка присутності на уроці. Створення позитивного настрою на уроці. Перевірка домашнього завдання.

II. Мотивація навчальної діяльності

Сьогодні ми познайомимось, однією з найстаріших галузей сільського господарства, яка, займається розведенням і використанням сільськогосподарських тварин. Саме ця галузь забезпечує нас з вами різноманітними продуктами харчування, такими як молоко, м'ясо, масло, сир, сметана, інші продукти молока та м'ясопереробки, мед, риба. є сировинним джерелом для легкої (вовна, шкури, овчини), харчової та фармацевтичної промисловості. Також ця галузь є сировинним джерелом для легкої (вовна, шкури, овчини), харчової та фармацевтичної промисловості. Назвіть мені тему нашого уроку (запис теми в зошиті).

III. Актуалізація опорних знань

Дайте визначення поняттю сільське господарство.

Які поділяється сільське господарство за галузями?

Від яких факторів залежить розвиток різних галузей сільського господарство?

III. Вивчення нового матеріалу

Написання на дошці теми та оголошення двох проблемних питань:

1. Чому господарське значення тваринництва в Україні дуже велике?
2. Як підвищити рівень розвитку тваринництва нашої країни?

Розповідь учителя.

Сільське господарство – системоутворююча галузь, що забезпечує життєдіяльність людини, зайнята виробництвом сільськогосподарської продукції, як

джерела основних продуктів харчування для населення і сировини для переробної промисловості, діє на базі використання біологічних чинників – рослин і тварин і є основою розвитку сільських територій та упорядкування середовища проживання сільського населення.

Сільське господарство включає в себе дві складові – рослинництво і тваринництво.

Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка спеціалізується на вирощуванні культурних рослин (сільськогосподарських культур) для виробництва рослинницької продукції, а також забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами і є сировиною для цілого ряду різних галузей промисловості. Тваринництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням сільськогосподарських тварин з метою забезпечення населення продуктами харчування, легку і харчову промисловість – сировиною, а також надає тяглову силу.

Сільське господарство забезпечує населення продовольством і є сировиною для цілого ряду галузей промисловості. Таким чином, є невід’ємною складовою агропромислового комплексу. Сільське господарство розвивається і розміщується на певній території відповідно до територіальної диференціації двох головних груп чинників: природних і соціально-економічних.

Великий вплив на розвиток сільського господарства мають агрокліматичні ресурси. Це сукупний потенціал сонячного світла, тепла й атмосферної вологості, які становлять матеріальну основу клімату. Найчастіше використовують такі показники:

а) суму активних температур повітря – показник загальної забезпеченості території, який залежить від дат переходу середньодобових температур через 0°C . Вони зумовлюють теплові пояси;

б) тривалість вегетаційного періоду, тобто суми активних температур за період вегетації. Це середньодобові температури вище 5°C ;

в) тривалість періоду інтенсивного розвитку рослин (у днях), який визначається датами переходу середньодобових температур через 10°C ;

г) тривалість періоду найбільшої теплозабезпеченості рослин – це кількість днів з середньодобовими температурами, вищими за 15°C.

На ефективність територіальної організації сільськогосподарського виробництва значно впливає також рельєф місцевості, що виявляється у розміщенні і конфігурації сільськогосподарських угідь, роботі сільськогосподарських машин, характері меліоративних робіт, розміщенні врожайності сільськогосподарських культур, конфігурації сільських доріг і сільських населених пунктів.

Велике значення мають нахили поверхні (крутизна схилу), що впливають на умови стоку води, зволоженість, інтенсивність змиву ґрунтів та утворення ярів.

Галузі тваринництва: скотарство; вівчарство; козівництво; конярство; бджільництво/джмільництво; звірівництво; марикультура; оленярство; птахівництво; шовківництво; свинарство; рибництво; кролівництво.

Скотарство – одна з найважливіших галузей тваринництва. Воно поширене по всій території України (поголів'я на початок 2020 року становило 3 млн. голів). Найбільше ВРХ в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь сконцентровано у Карпатах, Лісостепу і на Поліссі, найменше – у Степу. Частка поголів'я ВРХ в Україні становить 0,2% від світового показника.

Розрізняються скотарство молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямків. Загалом в Україні переважає скотарство молочно-м'ясного напрямку, яке характеризується значною питомою вагою корів у стаді. Молочне скотарство (частка корів – 65-90%) розвивається переважно навколо великих міст, де є споживач і на Поліссі, де є достатньо соковитих трав. Для районів інтенсивного землеробства з потужною кормовою базою, де високу частку становлять соковиті корми, властивий молочно-м'ясний напрям (корови становлять 40-50% поголів'я). Він характерний для Лісостепу, частково Степу, гірських районів Карпат та Криму. Хоч яловичина при молочно-м'ясному напрямі є супутнім товарним продуктом, але саме тут виробляється її найбільше. М'ясо-молочна спеціалізація скотарства збереглася у господарствах південно-східних частин посушливих областей (Миколаївської, Херсонської), степового Криму. М'ясний на-

прям розвивається тільки у спеціалізованих господарствах на вирощуванні молодняка, які виникли при цукрових, крохмальних, патокових, спиртових заводах, відходи яких є висококалорійними кормам.

Свинарство – друга за значенням галузь тваринництва. Має повсюдне розміщення, бо використовує різноманітні корми: зерно, картоплю, відходи від харчової промисловості і харчування людей. Найрозвинутіше воно в Степу й Лісостепу, де є більше концентрованих кормів.

Вівчарство поширене, головним чином, у Степу, особливо південному, та в Карпатах. На відміну від вівчарства козівництво завжди зосереджувалося у особистих господарствах. Те саме стосується і такої галузі тваринництва як конярство. Птахівництво розвинене у всіх областях України. Розводять гусей, качок, курей, індиків, перепелів. Найбільша увага приділяється поголів'ю курей для отримання м'яса і яєць. Створено великі спеціалізовані птахофабрики поблизу великих міст, промислових та рекреаційних центрів. Частка поголів'я птиці в Україні становить 0,9% світового показника. *Кролівництво* раніше було більше розвиненим у особистих господарствах, особливо у лісостепових і поліських областях. *Ставкове рибництво* набуло в Україні важливого значення, щороку виловлюється 40-50 тис. т. риби. Розводять переважно коропа. Бджільництво поширене у всіх зонах, але найкращі умови для його розвитку на Поліссі та в Лісостепу. Україна займає 1-е місце у Європі з виробництва меду і 3-є місце у світі, поступаючись лише Китаю та Аргентині

IV. Закріплення матеріалу

- Які галузі входять до складу сільського господарства?
- Як поділяється тваринництво на підгалузі?
- Позначте й підпишіть на контурній карті райони поширення різних галузей тваринництва.

V. Підсумок уроку. Оцінювання учнів.

VI. Домашнє завдання. Прочитати відповідний параграф в підручнику. Підготувати презентацію про розвиток однієї з галузей тваринництва у Сумській області (за вибором учня)».

ВИСНОВКИ

Продукція сільського господарства майже 40% обсягу валового внутрішнього продукту України. Крім безпосереднього виробництва продуктів харчування сільське господарство також є поставником сировини для харчової, легкої та деяких інших галузей промисловості. За вартістю виробленої продукції, тваринницька галузь суттєво поступається аналогічному показнику рослинництва. Частка тваринництва у загальній вартості виробленої продукції сільського господарства Сумської області у 2019 р. становила 37,3%, проти 62,7% у рослинництва.

У 2019 р. на Сумщині вироблено 47,1 тис. т м'яса у забійній вазі (у 2018 р. – 45,4 тис. т), 396,2 тис. т молока (у 2018 р. – 410,5 тис.т) та 410,9 млн. шт. яєць (у 2018 р. – 390,8). Середній надій молока у 2019 р становив 5541 кг (проти – 5041 кг у 2018 р.).

Станом на 1 січня 2020 р. чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств становила: великої рогатої худоби – 137,2 тис. гол. (у 2018 р. – 146,1 тис. гол. (у т.ч. корів – 71,5 тис. голів, у 2018 р. – 75,9 тис. голів), свиней – 111,7 тис. голів (у 2018 р. – 114,7 тис. голів), овець та кіз – 38 тис. голів (у 2018 р. – 41 тис. голів); лише поголів'я птиці зросло до 5310,0 тис. голів (у 2018 р. – 4902,0 тис. голів), як і чисельність бджолосімей – 123,2 тис. (у 2018 р. – 122,9 тис.).

Аналіз статистичних показників тваринницької галузі у Сумській області свідчить про те, що наведене вище скорочення чисельності поголів'я основних сільськогосподарських тварин, частково компенсується збільшенням продуктивності останніх (річний надій молока на корову, забійна вага тварин тощо). Наприклад, незважаючи на скорочення поголів'я, у 2019 р в регіоні вироблено 68,7 тис. т м'яса, що на 1,9 тис. т. більше, порівняно із попереднім роком. Можна відзначити, що виробництво м'яса на Сумщині протягом останніх 5 років тримається приблизно на одному і тому ж рівні.

На території регіону функціонують традиційні галузеві тваринницькі АПК, серед яких м'ясопродуктовий, молокопродуктовий та яйцепродуктовий, що базуються відповідно на скотарстві, свинарстві й птахівництві. Переробний сегмент найбільш повно представлений у м'ясопродуктовому (м'ясна промисловість) та молокопродуктовому комплексі (виробництво питного молока, масла, кисломолочних продуктів, сметани та ін.).

Названі вище тваринницькі АПК Сумського регіону володіють певною обслуговуючою інфраструктурою, серед якої варто виділити виробництво комбінованих кормів, племінна справа (як, з великою рогатою худобою так і з іншими групами сільськогосподарських тварин). Натомість деякі інші тваринницькі АПК суттєво занепали, як от вовняно-промисловий чи хутропромисловий. Інші АПК, наприклад, представлені на території області лише первинними ланками (наприклад, бджолопродуктовий представлений лише заготівлею меду, яка сконцентрована переважно в особистих підсобних особистих господарствах).

Говорячи про територіальну структуру тваринництва відзначимо, що осиновими районами-виробниками м'яса (реалізація на забій у живій масі) є Сумський, Краснопільський, Буринський; молока – Сумський, Конотопський, Роменський; яєць – Сумський та Недригайлівський. Відображенням територіальної структури тваринництва є формування тваринницьких зон, яких на території області виділяється три:

1) зона м'ясного і м'ясо-молочного скотарства (Середино-Будський, Ямпільський, Шосткинський, Кролевецький, Глухівський райони);

2) зона м'ясо-молочного скотарства і птахівництва (Конотопський, Путивльський райони);

3) зона м'ясо-молочного скотарства, свинарства і птахівництва (Охтирський, Білопільський, Буринський, Великописарівський, Краснопільський, Лебединський, Липоводолинський, Недригайлівський, Роменський, Сумський, Тростянецький райони).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. – К.: КНЕУ, 2002. – 347 с.
2. АПК України: загальна характеристика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22280/
3. Атлас сільського господарства Сумської області [Електронний ресурс] : географічний атлас / А. О. Корнус. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – 1 ел. опт. диск (CD-ROM). – ISBN 978-966-698-278-3.
4. Брик М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі тваринництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 4. С. 331-337.
5. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2020u.htm
6. Виробництво основних видів продукції тваринництва у Сумській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=172&level=3>
7. Виробництво продукції тваринництва у 2016 році: Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України, 2017. 98 с.
8. Виробництво продукції тваринництва у 2019 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/vpt/arh_vpt2020_u.html
9. Вівчарство / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-35/32-napryamki-diyalnosti/tvarinnitstvo/zagalna-kharakteristika-tvarinnitstva/48-vivcharstvo> (дата звернення: 28.07.2019 р.)
10. Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та чинники зростання // Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. – Тернопіль, 2010. – № 4. – С. 67-71.

11. Голосніченко А. Б. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України. Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційний рівня «Спеціаліст». Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2014. 69 с.

12. Держава підтримує бджолярів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/golovna-storinka/1589-derzhava-pidtrymuje-bdzholyariv>

13. Добування водних біоресурсів за видами по регіонах у 2019 році / [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/xls/dvbr_U+E_2018.xlsx (дата звернення: 28.07.2020 р.)

14. Економіка сільського господарства / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.

15. Економічна і соціальна географія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/geographic/>

16. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV.

17. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу за 2019 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/ei_12_2019.zip

18. Іванух Р. А. Аграрна економіка і ринок / Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. – Тернопіль: «Збруч», 2003. – 305 с.

19. Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня 2019 року (попередні дані) / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ksgt/ksgt0119.xls> (дата звернення: 28.07.2019 р.) Лаврук О. В. Мотиваційний механізм управління виробничими витратами агропідприємств / Лаврук О. В.// Економіка АПК. – 2011р. – №2 – С.82.

20. Корнус А.О. Сільське господарство Сумської області (економіко-географічне дослідження). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 100 с.

21. Кравченко О. М. Порівняльна характеристика сільського господарства України та провідних країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://official.tsaa.org.ua/>
22. Леонтьєва Г. Г. Економічна і соціальна географія Сумської області. Суми: СДПІ ім. А.С.Макаренка, 1999. 88 с.
23. Личинка шовкопряда за місяць з'їдала тонну листя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_lichinka-shovkopryada-za-misyac-zyidala-tonnu-listya/231337
24. Масляк П. О., Олійник Я. Б. Словник-довідник з економічної та соціальної географії світу / Масляк П. О., Олійник Я. Б. К.: Лібра. – 2000. – 382 с.
25. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в агропідприємствах за 2010 рік: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2011 – 80 с.
26. Програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів (6-9 класи). К., МОН України, 2017. 76 с. Олійник Є.С. Сільське господарство як основа продовольчої безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4613/1>
27. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2016 року за 2019 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/pro_sg/pro_sg_2019.xlsx
28. Рослинництво України: [стат. зб.]. – К.: ДССУ, 2014. – 180 с.
29. Сільське господарство України за 2018 рік: Статистичний збірник. К.: ДССУ, 2019. – 235 с.
30. Статистичний збірник "Регіони України у 2018 р." / за ред. І. Є. Вернера. Ч.2. К.:ДССУ, 2018. – 657 с.
31. Статистичний щорічник Сумської області за 2016 рік. Головне управління статистики у Сумській області. Суми, 2017. 482 с.
32. Сумщина у цифрах : Статистичний збірник / Сумське обласне управління статистики. Ч.1. Суми, 1997. 168 с.

33. Сучасний стан галузі тваринництва / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-35/32-napryamki-diyalnosti/tvarinnitstvo/zagalna-kharakteristika-tvarinnitstva/45-suchasnij-stan-galuzi> (дата звернення: 13.08.2019 р.)

34. Тваринництво Сумщини у 2017 році : Статистичний збірник / За ред. В.В. Куніциної; Сумське обласне управління статистики. Суми, 2019. 97 с. Стан тваринництва в Україні у 2013 році: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2014 – 129 с.

35. Тваринництво України: Статистичний збірник / За ред. О. Прокопенка. – К.: Державна служба статистики України, 2020. – 158 с.

36. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2019 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1219_u.htm

37. Україна входить до трійки найбільших світових експортерів меду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/agro/2221491-ukrajina-vhodit-do-triyki-naybilshih-svitovih-eksporteriv-medu.html>

38. Ферма «Еко». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://farm-eco.com.ua/ua/>

Виробництво продукції тваринництва у Сумській області станом на
01.07.2020 р.

Показники	Одиниця виміру	2020	2019	2020 до 2019		до 01.01.2020 по повній формі	
				+, -	%	+, -	%
Всі категорії господарств							
Поголів'я:							
ВРХ	тис.гол.	143,8	153,0	-9,2	94,0	6,6	104,8
в т.ч.корови	тис.гол.	69,4	74,4	-5,0	93,3	-2,1	97,1
Свині	тис.гол.	107,4	119,0	-11,6	90,3	-4,3	96,2
Вівці та кози	тис.гол.	43,3	44,9	-1,6	96,4	5,3	113,9
Птиця	тис.гол.	6843,5	7593,5	-750,0	90,1	1533,5	128,9
Виробництво:							
м'ясо (реалізація)	тис.тонн	30,5	30,4	0,1	100,3		
молоко	тис.тонн	190,5	197,7	-7,2	96,4		
яйця	млн.шт.	202,7	205,9	-3,2	98,4		
Сільськогосподарські підприємства і інші							
Поголів'я:							
ВРХ	тис.гол.	65,4	73,5	-8,1	89,0	-1,4	97,9
в т.ч.корови	тис.гол.	28,0	31,3	-3,3	89,5	-1,6	94,6
Свині	тис.гол.	50,7	52,7	-2,0	96,2	-1,9	96,4
Вівці та кози	тис.гол.	4,9	4,9	0,0	100,0	-0,1	98,0
Птиця	тис.гол.	1300,8	1241,7	59,1	104,8	-132,1	90,8
Виробництво:							
м'ясо (реалізація)	тис.тонн	12,1	12,2	-0,1	99,2		
молоко	тис.тонн	81,5	84,8	-3,3	96,1		
яйця	млн.шт.	76,5	77,0	-0,5	99,4		
Продуктивність:							
Надій на корову	кг	2774	2647	127	104,7		
Господарства населення							
Поголів'я:							
ВРХ	тис.гол.	78,4	79,5	-1,1	98,6	8,0	111,4
в т.ч.корови	тис.гол.	41,4	43,1	-1,7	96,1	-0,5	98,8
Свині	тис.гол.	56,7	66,3	-9,6	85,5	-2,4	95,9
Вівці та кози	тис.гол.	38,4	40,0	-1,6	96,0	5,4	116,4
Птиця	тис.гол.	4484,4	5168,2	-683,8	86,8	607,3	115,7
Виробництво:							
м'ясо (реалізація)	тис.тонн	18,4	18,2	0,2	101,1		
молоко	тис.тонн	109,0	112,9	-3,9	96,5		
яйця	млн.шт.	126,2	128,9	-2,7	97,9		

Основні виробники продукції тваринництва станом на 01.07.2020 р.

№ п/п	Назва підприємства	Адміністративний район	Телефони
Молоко			
1	ТОВ АФ «Вікторія»	Білопільський	(0243) 9-71-50
2	ПСП АФ «Колос»	Білопільський	(0243) 9-53-52
3	Білопільська філія ДП «Укрліктрави»	Білопільський	(0243) 9-15-71
4	СФГ «Віталія»	Буринський	(0254) 7-02-35
5	Буринська філія ПрАТ «Райз-Максимко»	Буринський	(0254) 5-62-43
6	ТОВ «Агророзсоші»	Великописарівський	(0257) 5-14-30
7	ТОВ «Велетень»	Глухівський	(0244) 2-41-41
8	СТОВ «Вітчизна»	Конотопський	(0247) 7-10-00
9	СТОВ «Надія»	Конотопський	(0247) 5-11-30
10	ТОВ «Козацька»	Конотопський	(0247) 6-28-05
11	ТОВ «Бочечківське»	Конотопський	(0247) 5-76-32
12	ВАТ Р-г Шевченківський	Конотопський	(0247) 5-53-31
13	СТОВ «Вікторія»	Краснопільський	(0259) 5-64-33
14	ТОВ «Псьол»	Краснопільський	(0259) 5-10-96
15	СТОВ «Десна»	Кролевецький	(0253) 6-64-48
16	СТОВ ім. Шевченка	Лебединський	(0245) 3-42-36
17	ПАТ ПЗ «Михайлівка»	Лебединський	(0245) 3-84-39
18	ТОВ «Бєсво»	Липоводолінський	(0252) 5-66-86
19	СВК АФ «Семенівська»	Липоводолінський	(0252) 5-16-50
20	ТОВ АФ «Хоружівка»	Недригайлівський	(0255) 5-46-79
21	ПрАТ «Сад»	Охтирський	(0246) 4-29-14
22	ТОВ «Перше Травня»	Охтирський	(0246) 4-29-74
23	ПСП «Комишанське»	Охтирський	(0246) 4-29-72
24	ДГ АФ «Надія»	Роменський	(0248) 3-48-04
25	СФГ «Урожай»	Роменський	(0248) 9-38-58
26	Роменська філія ПрАТ «Райз-Максимко»	Роменський	(0248) 9-83-38
27	СВК АФ «Перше Травня»	Сумський	69-56-93
28	Підліснівська філія ПрАТ «Райз-Максимко»	Сумський	65-90-11
29	ТОВ АФ «Лан»	Сумський	69-77-32
30	ПАТ «Іскра»	Сумський	69-26-87
31	ТОВ АФ «Косівщинська»	Сумський	69-85-25
32	ТОВ АФ «Владана»	Сумський	78-12-26
33	ДП ДГ Інституту с/г Північного Сходу	Сумський	69-50-03
34	ТДВ «Маяк»	Тростянецький	(0258) 5-81-72
35	Шевченківська філія ПрАТ «Райз-Максимко»	Тростянецький	(0258) 5-63-35
36	ТОВ «УГАК»	Шосткинський	(0249) 7-59-01
Яловичина			
1	ТОВ «Аквітан»	Буринський	(0254) 67-92-37
2	Хухрянська філія ПрАТ «Райз-Максимко»	Охтирський	(0246) 4-29-53
3	ТОВ АФ «Низи»	Сумський	69-16-00
4	ТДВ «Маяк»	Тростянецький	(0258) 5-81-72
5	СВК АФ «Семенівська»	Липоводолінський	(0252) 5-16-50
6	ТОВ «Бєсво»	Липоводолінський	(0252) 5-66-86
7	ПАТ ПЗ «Михайлівка»	Лебединський	(0245) 3-84-39

8	СТОВ ім. Шевченка	Лебединський	(0245) 3-42-36
9	СТОВ «Вікторія»	Краснопільський	(0259) 5-64-33
10	ПрАТ АК «Мрія»	Конотопський	(0247) 5-34-45
Свинина			
1	ТОВ «Ряснянське»	Краснопільський	(0259) 7-72-45
2	ТОВ «АХ»	Лебединський	050-327-37-38
3	ТОВ АК «Маяк»	Сумський	69-00-10
4	ТОВ «Сумипостачфонд»	Сумський	095-77-27-073
5	ТОВ АФ «Вперед»	Сумський	69-66-44
6	САП ТОВ «Родючість»	Сумський	69-31-06
7	СТОВ «Піщане»	м. Суми	700-824
8	ТОВ АФ «Низи»	Сумський	69-16-00
9	СВК «Колядинець»	Липоводолінський	(0252) 5-12-50
10	ТДВ «Маяк»	Тростянецький	(0258) 5-81-72
Птиця			
1	ТОВ «Авіс-Україна»	Сумський	698-480
2	ТОВ «Сумський бекон»	Сумський	61-21-40
3	ТОВ «Колос-Агротрейд»	Конотопський	(0247) 2-33-71
4	ВАТ «Птахопродукт -2007»	Липоводолінський	(0252) 5-11-30
5	ТОВ «Ромниптахопілька»	Роменський	0675421532
6	ВАТ ШПР «Посульський»	Недригайлівський	(0255) 5-22-30
7	ТОВ «Пташине подвір'я»	Недригайлівський, Путівльський	67-87-38
8	СТОВ ім. Шевченка	Лебединський	(0245) 3-42-36